

C. Podněty k výuce improvizace

Improvizace na klávesové nástroje:

MgA. Pavel Černý a Mgr. Robert Hugo, Ph.D.

Improvizace na klávesové nástroje:

Jaroslav Pelikán

Improvizace na smyčcové nástroje:

MgA. Lukáš Kuta

Seznam výukových jednotek

1. Improvizace na klávesové nástroje	4
Blok A	5
1.1 Improvizace bez základních znalostí hry na hudební nástroj (nenástrojová improvizace)	
1.2 Témbrová improvizace na nástroji	
1.3 Odpoutání se od notového zápisu (resp. jeho nepoužívání v případě neznalosti) – získání sluchové představy (zahrát známou melodii bez not)	
1.4 Realizace své melodie podle zvukové představy (zahrát melodii podle „vnitřního sluchu“)	
1.5 Zkoumání souzvuků	
Blok B	15
1.6 Hledání hudební formy	
1.7 Transpozice důvěrně známé a na nástroji vyzkoušené melodie	
1.8 Uvědomění harmonie	
1.9 Transpozice s jednoduchou harmonií	
1.10 Transpozice zažité literatury	
1.11 Improvizovaná „kompozice“	
1.12 Manipulace s naučeným notovým zápisem – podle lekce 7 a) i b)	
1.13 Melodie nad prodlevou (jeden tón, či kvinta apod.)	
1.14 Další práce s notovým zápisem	
1.15 Práce s témbrovými a rytmickými modely	
2. Improvizace na dechové nástroje	36
2.1 Povídání si o improvizaci	
2.2 Psychické uvolnění při používání hudebního nástroje	
2.3 Tvorba druhého hlasu	
2.4 Výroba „vlastních zvuků“	
2.5 Schopnost tvořit druhé hlasy k písničkám	
2.6 Svobodná tvorba vlastní melodie	

- 2.7 Princip variace (s odkazem také k jazzu...)
- 2.8 Propojení obou výukových linií
- 2.9 Dopilování umění hrát druhé hlasy
- 2.10 Nácvik improvizčního vystoupení

3. Improvizace na smyčcové nástroje..... 50

- 3.1 Nácvik vědomého hraní, které není založeno na hmatové orientaci
- 3.2 Pokračování nácviku vědomého hraní
- 3.3 Pokus o první transponování do jiné tóniny
- 3.4 Poslední hodina, která se bude zabývat písní „Ovčáci, čtveráci“
- 3.5 Nácvik a pochopení dvojhlasu a druhého, doprovodného hlasu
- 3.6 Pochopení intervalů v houslové praxi
- 3.7 Nacházení melodie a správné intonace jen pomocí sluchové představy
- 3.8 Improvizace v rámci jednoho akordu
- 3.9 Obrácení rolí učitele a studenta – hra akordů harmonické kadence v doprovodu
- 3.10 Opětné obrácení rolí. Tentokrát bude student doprovázen

1. Ukázkové lekce improvizace na klávesových nástrojích

Motto: Škola hrou.

Předmluva

Uvědomujeme si, že děti daleko lépe reagují na hru než na výuku nebo trénink. Improvizace může být svazujícím souborem pravidel, jejichž zachovávání je obtížné a pro dětskou duši nezajímavé, ale může být i dobrodružstvím a objevováním nových světů. Naše motto – škola hrou – se tedy snažíme provádět v praxi. Děti jsou daleko spontánnější, než tušíme (a než jsme my dospělí). Této vlastnosti je třeba zásadně využít při výuce improvizace. Samozřejmě to klade velké nároky na učitele, který musí být schopen téhož. Jeho schopnost se přizpůsobit dětskému „blbnutí“ je velmi důležitá. Na druhou stranu si myslíme, že děti nejsou hloupé a není třeba se před nimi pitvořit, jak to dělá celá řada dětských televizních pořadů. Máme zkušenost, že děti zaujme Bachovo preludium nebo Beethovenova sonáta stejně, jako prostá písnička. Dále si uvědomujeme, že přes naše praktické zkušenosti je následující materiál pracovní verzí a předpokládáme, že bude doplňován o praktické poznatky a zkušenosti. Víme, že existuje mnoho učitelů, kteří se improvizací zabývají a učí ji, a jsme si vědomi toho, že naše cesta není jediným způsobem, jak improvizaci vyučovat. Naše lekce nemají nahradit množství jiných, často kvalitních výukových materiálů, ale mohou posloužit jako alternativa a mohou být východiskem pro ty, kteří se pro výuku improvizace právě nadchli. Naše ukázkové lekce jdou naproti těm, kteří se rozhodli vyučovat improvizaci a hledají způsob, jak začít. Lekce jsou rozděleny do dvou bloků. První předpokládá nulové nebo minimální hudební vzdělání. Druhý blok počítá se základními vědomostmi z hudební nauky a hrou literatury a v některých případech zkušenost z předchozích lekcí. Uvedený rozsah lekcí je orientační a může se v jednotlivých případech lišit. Lekci je možno rozdělit na více kratších lekcí nebo sloučit více lekcí dohromady (například při vícehodinovém soustředění). Záleží na časových možnostech výuky.

Blok A:

1.1 lekce

Improvizace bez základních znalostí hry na hudební nástroj (nenástrojová improvizace)

Rozsah:

1x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Didaktické pomůcky:

Orffovské nástroje, paličky, bubínky, dřívka, papírové a igelitové pytlíky a další, event zdroj tónů: zobcová flétna, kytara nebo klavír. Pokud možno počítač.

Anotace aktivity:

Využívání zvukových vlastností jakýchkoliv hudebních nástrojů a předmětů, popř. hlasových projevů. Je možné aplikovat v sólových hodinách i skupinově. Dále vyjádření výrazu obličejem, otevření možností vyjádřit se prostřednictvím jakéhokoli zvuku, pohybu či mimiky (grimasy).

Zpočátku nejde v žádném případě o tvoření krásných tónů, ale právě naopak – o tvoření jakýchkoli zvuků v zásadě nehudebních. A to zejména pro snadnost a dostupnost těchto zvuků pro osobní zvukovou prezentaci dětí. Existují však ještě další důvody: žijeme v době, kdy konkrétní hudba je již dlouho v našem podvědomí jako – sice překonaná, ale – pevná součást uměleckého hudebního vyjádření a zároveň nejmodernější směry klasické i populární hudby se znovu k nehudebním zvukům v rámci umělecké kompozice vrací.

Náplň hodiny:

1. Zjištění schopností dítěte (hudebnost, zkušenost, komunikace atd.).
2. Tzv. témbrová improvizace – zprvu nevědomé, později vědomé využívání zvukových možností jednoduchých (orffovských) nástrojů, ale i běžných věcí denní potřeby (kbelík, lopatka atd.), později podle vyspělosti žáka používání skutečných hudebních nástrojů, zatím bez znalosti základů hudebního vyjadřování.

Očekávané cíle:

Na konci hodiny by žák měl mít uspokojení (radost) ze svého svobodného projevu.

Popis hodiny:

1. Na začátku krátký obecný rozhovor, jehož cílem navázání komunikace a při společné hře zjištění schopností žáka. Postupně přejít k vysvětlení činnosti (např. „budeme si hrát na skladatele, nebo pojďme dělat rámus, pojďme dělat zvuky“).
2. Navázání hudební komunikace – střídání učitele a žáka, nikoli na principu opakování, ale střídání. Žák může začít vytvořením zvuku (může to být i např. rána vytvořená prasknutím nafouknutého papírového pytlíku, šustění, údery na bubínek, oblíbená je hra na pokličky atd.). Učitel naváže a snaží se a) podpořit (byť neuvědomělé) tvoření netónové témbrové improvizace, b) cíleně směřovat dítě k uvědomění zvuku a jeho efektu.
3. Nyní ukáže učitel na počítači, jak toto může vypadat v hudebním provozu. Předvede žáku nahrávku např. Schnittkeho 2. Symfonii či jinou aleatoriku, nebo Bachův Ricercar à 3, jazzovou improvizaci apod.
4. Je-li to možné, použít elektronický nástroj pro pevný rytmus, do něhož je možné improvizovat. Velmi dobré jsou různé jednoduché rockové a beatové rytmické modely. Učitel to může nahradit vlastní hrou na další nástroj nebo na tentýž klavír.
5. Pro děti, které toho jsou schopné, lze přejít k tvoření tónů na hudebním nástroji v neuvědomělé formě. Nejdřív bez rytmu, ale postupně (a lépe) s rytmickým podkladem děti tvoří tóny a poslouchají jejich zvuk, popř. souzvuk.
6. Učitel hraje zvuky a souzvuky na hudební nástroj a ptá se, co si dítě pod dotyčnými zvuky představuje. Pak se role obrátí a dítě hraje, zpívá nebo křičí, tváří se a učitel hádá, co chce vyjádřit. Ideální je, když má k dispozici co nejvíce nástrojů a předmětů k využití (viz didaktické pomůcky). Případně dítě říká, co se snaží vyjádřit (dobře se vyjadřuje např. zlost nebo radost – např. „ukaz, jakou máš o Vánocích radost z dárků...“). Učitel by měl mít promyšlené představy ke ztvárnění. Špatně se například ztvárňuje složitá či nekonkrétní emoce či skutečnost (láska, práce, neděle...). Nejlépe naopak akce obsahující typický pohyb (mašinka, tekoucí voda) nebo emoci a tvar (zlý medvěd, poletující ptáček).

Skupinová výuka přináší možnosti společného „blbnutí“. Je třeba rozpoznat různé schopnosti dětí a rozdat jim odpovídající úkoly – např. jeden bubnuje, ostatní vytvářejí zvuky podle daného rytmu.

1.2. lekce

Témbrová improvizace na nástroji

Rozsah:

2x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Didaktické pomůcky:

Orffovské nástroje, bubínky, dřívka, papírové a igelitové pytlíky a další, event zdroj tónů: zobcová flétna, kytara nebo klavír. Pokud možno počítač

Anotace aktivity:

Přenesení předchozí formy improvizace do zvukové podoby na nástrojích, tzn. např. hra náhodných souzvuků a rytmů, uvědomění vlastních možností ovlivňování zvuku a rytmu svou činností.

Cíle:

Dítě by mělo být schopno sebevyjádření na hudebním nástroji, bez vědomého použití hudebního vyjadřování (tónové výšky, délky not, dynamiky), za použití jednoduchého rytmu.

Popis hodiny:

1. Od vyluzování zvuků na jakémkoliv předmětu už je jen krůček k vyluzování zvuků určité barvy a výše – na hudebním nástroji. Některé nástroje svou povahou neumožňují vyloudit tón bez předchozího cvičení (smyčcové nástroje, flétna apod.), u klávesových je tomu naopak. Takový nástroj rozezná jak nemluvně, tak padající předmět. Tím spíše dítě, které chce muzicírovat. Použijme však všechny, i neotřelé způsoby, jak nástroj rozeznít. Pochopitelně – začneme klávesami a jejich možnostmi, hlavně dynamickými a barevnými (zapojme i pedály). Klavír však zní zajímavě i přímým rozezníváním strun pomocí tyčky, paličky apod. I poklepávání na víko či korpus je také zajímavé. Zkrátka všechny způsoby, které se užívají v avantgardní moderní hudbě a hraničí se šarlatánstvím, jsou pro tento účel nejlepší. Můžeme klavír i tzv. preparovat – položit na struny předmět, který na nich drnčí, nebo je naopak tlumí, mění jejich barvu apod. Stručně řečeno využijeme co nejvíce ze škály, jak nástroj rozeznít. Poučení se o příslušných kompozičních metodách může být inspirací. Učitel musí jen dbát, aby netradičním používáním nástroje nedošlo k jeho poškození, to by asi vedení školy, potažmo pak i samotného pedagoga, nepotěšilo.
2. Nyní už seznamujeme mladého improvizátora s tím, že klavír má různých výšek a že jsou uspořádány od hlubokých (vlevo) po vysoké (vpravo). Tím dostává první podněty

k uvědomělému využívání nástroje a vyhledávání nějakých vlastností tónů – v tomto případě jeho výšky. Využijeme barevné rozdílnosti kláves a můžeme zadat první vymezení tóniny – resp. módu. Jednu barvu tvoří mód „bílých kláves“ a jinou mód „černých kláves“. Zde se shodou okolností jedná o klasickou pentatoniku, podle stupně chápání žáka to můžeme přirovnat k atmosféře „orientu“.

3. Dlouhodobým cvičením odhadování vzdálenosti intervalů přispíváme i k jasnější představě intervalů a melodie při klasické hře na nástroj, což je jedna z nejdůležitějších dovedností. Cvičit to můžeme takto: zahrajeme si na schovávanou tónů. Učitel zahraje nějaký tón a žák se nedívá. Pak hledá na nástroji (samá voda – přehořívá – hoří) a radostí je vlastní nalezení tónu. Pokud žák tón ztratí, učitel mu jej zopakuje. Později může žák hledat tóny dva – například jeden v pravé a druhý v levé ruce.
4. S takto nalezenými tóny pak můžeme pracovat jednoduchou rytmizací. Pokud má dítě dobrý rytmus, může mu učitel nechat prostor pro vlastní rytmické vyjádření. Dítě pak v jednoduchých rytmech střídá tóny.
5. Když rytmus představuje pro žáka problém, učitel vytuká jednoduchý rytmus sám a pokusí se v něm žáka udržet. Může využít nápodobu rytmu z běžného života.

1.3 lekce

Odpoutání se od notového zápisu (resp. jeho nepoužívání v případě neznalosti) - získání sluchové představy (zahrát známou melodií bez not)

Rozsah:

3x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Didaktické pomůcky:

Orffovské nástroje, bubínky, dřívka a další, event zdroj tónů: zobcová flétna, kytara nebo klavír.

Anotace aktivity:

Smyslem je naučit žáka podle sluchu vyhledávat na nástroji melodií a nepoužívat přitom noty (pokud už je zná). Tato dovednost se získává pomalu a dlouhodobě, dá se říci, že je to proces, který trvá celoživotně, a napomáhá vnímání melodie a její přetransformování do nástrojové hry. Je vhodné tuto lekci – cvičení – provozovat nejen v nějakém ohraničeném časovém úseku, ale jako stálé cvičení, podobně jako etudy slouží k vycvičení hbitých prstů. Délka trvání a četnost zařazení této lekce, či spíše cvičení, není ohraničena nějakým časovým údajem, nebo obdobím. Cvičit se v představě melodie a její realizaci na nástroji je stálý proces. Proto je údaj o délce trvání této lekce velmi teoretický. Žák se učí rozeznávat intervaly na nástroji, zatím bez definice, aby si vypěstoval smysl pro vzdálenost tónů. Vzdálenost, kterou slyší uchem, se učí vyhledávat na nástroji tak, aby vznikla souvislost mezi vzdáleností slyšenou a vzdáleností na nástroji (klaviatuře). Zpočátku vůbec není nutné, aby žák vnímal, jaké tóny hraje. Jde o to, aby získal pojem relativní vzdálenosti intervalů a „zrovnoprávnil“ přitom bílé a černé klávesy. Vazba tzv. absolutního sluchu na konkrétní tón a jeho název je nežádoucí – může vést později k potížím při transponování nebo při hře na nástroj v nestandardní výšce ladění.

Očekávané cíle:

Během hry melodie se žák učí vyhledávat klávesy, které odpovídají předloze nebo představě. Cílem je, aby žák dokázal zahrát melodií bez chyb. Dopracovat se této úrovni je však těžký a dlouhodobý úkol. Je tedy třeba stanovit dílčí cíle, které odpovídají momentálním schopnostem a úrovni. Nejprve se hledá jeden jediný tón a jejich počet a složitost melodie se postupně stupňuje. Dále se žák musí naučit, že pohyby a jejich směr a velikost na nástroji přímo odpovídá melodií a intervalům v ní obsažených. Má se vytvořit vazba mezi slyšenou melodií a jejím umístěním na nástroji. Zpočátku jde o odhad, který bude plný chyb a nepřesností. O to ale nejde. Proces je podobný, jako při hrách, jejichž smyslem je zasažení nějakého cíle. Jde o odhad, který se cvikem postupně

zpřesňuje, až hráč nabyde nějaké jistoty. Stejně tak se časem žák naučí podle sluchu odhadovat směr a vzdálenost pohybu na klaviatuře či podobném nástroji. O prospěšnosti pro hru literatury se zde nemusím rozepisovat.

Popis hodiny:

1. Tento popis uvádíme pro případ, že žák nezná noty. Pokud je zná, chceme, aby je nepoužíval, zapomněl na ně a na vše, co se podle nich učí. Na začátku hodiny učitel žáku vysvětlí, že zpěv je pro nás tím nejpřirozenějším projevem hudby. Zpíváme si od malička a nepotřebujeme k tomu žádné noty a také rozumíme tomu, co zpívají jiní. Snadno se dá zpěv napodobit. Zeptáme se žáka, jestli umí zazpívat nějakou písničku. Odpověď bude znít nejpravděpodobněji – ano. Pokud přesto ne, máme ještě za úkol žáka nějakou písničku naučit. Zeptáme se ho, jestli by si vzpomněl na nějakou melodii, ať už písničku nebo melodii z filmové či televizní pohádky apod. Pomůžeme mu s její „rekonstrukcí“ – spolu ji pomalu zazpíváme a ujasníme si ji. Pokud už žák nějakou písničku umí, také si ji spolu zazpíváme. Nenápadně se přitom snažíme opravit nedostatky v intonaci a rytmu. Když je melodie dost ujasněná, můžeme přikročit k dalšímu bodu.
2. Vysvětlíme žáku, že písničku je možno vyloudit nejen zpěvem, ale i jiným způsobem. Vysvětlíme mu také, že hlasivky pracují, aniž bychom si to uvědomovali – různě se smršťují a vibrují (v létě třeba zapískáme na trávu mezi palci)... a my budeme hledat, jestli se to samé nedá docílit pomocí nějakých předmětů, které jsou schopny také vydávat zvuky.
3. Ideální by bylo v tomto momentu použít přírodniny nebo kousky materiálu, např. dřevo, kovovou tyčku, kde každý kousek rezonuje jiným tónem (vzpomínám si na „wood-fon“ v Lázních Jeseník, kde v přírodě na hrazdě visela různě dlouhá prkénka a paličkou se na ně dala zahrát písnička. Prkénka nebyla nijak označená, o to to bylo těžší). Děti milují randál, který samy produkují, hrnce a pokličky nejvíce. Na něčem takovém se mohou také učit, že rozdílné předměty vydávají různé zvuky v různé výši, obvykle podle jejich velikosti. Je to však způsob pro hudební školu ne úplně vhodný (chudáci ve vedlejších místnostech). Můžeme použít i gumičku, kterou napneme mezi dva body, drnkáme na ni a různě ji napínáme – měníme výšku tónu (vlastní vynález z dětství – dva úchyty šuplíku byly ideální – jejich pootáčením se měnila melodie). Možností je nekonečné množství a záleží na kreativitě učitele, ale i dítě může být zapojeno do vymýšlení, na co všechno je možné vydávat zvuky určité výšky. Můžeme mu dát i za úkol něco takového přinést. Každopádně je to náročné na přípravu, ale pokud se chystáme improvizaci učit dlouhodobě, není to marná časová investice. Pokud se dítě aktivně zapojí do příprav, bude ho to více bavit. Pro učitele jistě větší příprava, jsme ale přesvědčeni, že se dítě více, aniž by to zpozorovalo, naučí. Pokud z nějakého důvodu chceme začít hned, použijme orffovský nástroj – xylofon či metalofon. Ten můžeme použít tak jako tak – žák si na něm později uvědomí, že pro orientaci v melodii je přece jen lepší mít znějící kameny rozlišené a pojmenovány. V tuto chvíli však nechceme, aby dítě vztahovalo tón v melodii ke konkrétnímu tónu.
4. Teď můžeme vyzkoušet onu melodii, kterou dítě zná. Nejprve ji zazpíváme a potom hledáme na nástroji nebo znějících předmětech. Zpěvem kontrolujeme správnost a necháme žáka v klidu najít jednotlivé tóny. Při tom mu vysvětlujeme, že tak, jako melodie stoupá a klesá, se pohybuje ruka na nástroji (případně vysvětlíme, kde je „hluboko“ a kde

je „vysoko“) a čím dál jsou od sebe tóny melodie, tím dál jsou také na uspořádané škále tónů (xylofon, klaviatura). Postupným si zvykáním na vztah melodie a klaviatury se žák učí hrát podle sluchu melodií. Tento popis určitě každému učiteli bude stačit, je zřejmé, o co jde, a míru a dobu cvičení této dovednosti si každý dovede stanovit sám.

1.4 lekce

Realizace své melodie podle zvukové představy (zahrát melodii podle „vnitřního sluchu“)

Rozsah:

1x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Didaktické pomůcky:

Klavír nebo jiný klávesový nástroj, popř. elektronický klávesový nástroj.

Anotace aktivity:

Zpěv vymyšleného (nebo známého) melodického motivu a jeho převedení do hrané podoby.

Náplň hodiny:

Učitel se žákem střídavě vymýšlejí motivy, které zpívají, později je hrají na klavír.

Očekávané cíle:

Žák by měl na konci hodiny být schopen vymyslet a zazpívat krátký melodický úryvek a zahrát jej na klavír.

Popis hodiny:

1. Učitel se žákem zkusí najít tóny, které střídavě zpívají: žák zazpívá tón a zkusí jej najít na klaviatuře. Totéž udělá učitel. Postupně se mohou střídat i role: učitel zazpívá a žák hledá tón a opačně. (rozvinutí lekce 2, bod 2)
2. Učitel se žákem se pokusí zazpívat jednoduchý melodicko-rytmický motiv. Pokud žák nemá spontánní invenci, lze začít motivem ze známé písně a upravit (modifikovat, změnit) pokračování. Toto je ale „nouzová varianta“. Je lépe, když učitel inspiruje svými motivy žáka, který se začne přirozeně „opičit“.
3. Příslušný motiv se fixuje v paměti – tzn. několikrát se zopakuje.
4. Když je motiv uložen v paměti, začne se (metodou pokus omyl) tvořit jeho hraná podoba.
5. Postup se několikrát opakuje (od bodu 1 do bodu 3)
6. Podle schopnosti dítěte pak učitel se žákem zkusí vytvořit melodii tím, že zároveň zpívají a hrají na klavír a tvoří zvukovou představu zároveň ve zpěvu i hmatově.

1.5 lekce

Zkoumání souzvuků

Rozsah:

2x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Didaktické pomůcky:

Příslušný klávesový nástroj, popř. elektronický klávesový nástroj, popř. počítač

Anotace aktivity:

Zkoumání souzvuků (zprvu dvoj – pak trojzvuků) a jejich subjektivní vnímání libozvučnosti a nelibozvučnosti a jejich emocionálního náboje (radost, smutek, strach...)

Náplň hodiny:

Učitel se žákem „objevují klaviaturu“. Nejprve hrají pouze shluky tónů, postupně přicházejí na jejich rozdíly. Některé znějí „hladce, nebo příjemně“, jiné tvrdě nebo hrubě. Zjistíme také, že když stlačíme části melodií do jednoho bodu, může vzniknout souzvuk, interval nebo vícezvuk.

Očekávané cíle:

Vytvoření představy o vícezvucích, rozlišení dvoj – tří – a vícezvuků. Rozlišení konsonancí a disonancí.

Popis hodiny:

1. Navázání na lekci 4. Učitel se žákem opakují předchozí lekci – zpívají a hrají krátké melodické motivky (možno v rytmu, ale ne nutně).
2. Pokud to vospělost žáka dovolí, mohou nyní chvíli hrát a zpívat současně každý jinou (svou) melodii (kontrapunkt) a pravděpodobně vznikne zvukový a hudební zmatek (ukázka na počítači – youtube – např. H. I. Biber - Battaglia à 10 – několik melodií proti sobě).
3. Dále tento zmatek učitel předvede sám a ukáže, že když se hraje víc hlasů, musí být tyto nějak zorganizované. Například to lze dokumentovat na dvou lidových písních – Pásla ovečky a Já do lesa nepojedu. Tyto písně lze náhodou zpívat současně. Učitel a žák si je nejprve zazpívají zvlášť po sobě. Pak je zazpívají společně dohromady.
4. Nyní zkusí žák zahrát zmatek. Zprvu jen stlačuje libovolné klávesy, obvykle pak sám přijde na skutečnost, že některé dávají „lepší“ souzvuk než jiné. Učitel mu může svými dotazy pomoci si toto uvědomit.

5. Učitel nyní ukáže rozdíl konsonantních a disonantních intervalů a pokusí se ukázat jejich výrazové možnosti (strach, veselost, vztek atd.). Každému intervalu přiřadí nějaký význam: Prima je prázdná, je to nic. Sekundy jsou více nebo méně napjaté – úzkost. Tercie je smutná nebo příjemná (ukázat písničky). Kvarta je známé Hoří. Zvětšená kvarta a její tremolování a posouvání po celých tónech je typický „večerníčkovský horor“ – strach. Kvinta je důstojnost starých věků, středověcí rytíři. Sexty jsou opět smutné či veselé písničky a konečně septimy jsou jakýsi nesoulad. Oktáva je pak nekonečno a prázdnota zároveň.
6. V ideálním případě se žák pokusí (byť bez znalosti teoretického základu) vyjádřit nějaký pocit.
Pokud toto není možné, bude dobře, když si z této hodiny odnese představu libo- a nelibo-zvучných intervalů či akordů.

Pro předchozí lekce není nutné mít teoretické znalosti ani praktické dovednosti.

Blok B:

1.6 lekce

Hledání hudební formy

Rozsah:

1x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Předpoklady:

Znalost základů hudební nauky. Znalost základních pohádek.

Didaktické pomůcky:

Klavír, elektronický klávesový nástroj, popř. orffovské nástroje, bubínky, dřívka, další zdroje zvuků.

Anotace aktivity:

Vytyčení formy, její zapamatování (i s písemnou podporou) ať už notací či symboly, piktogramy, obrázky atd. a její realizace.

Náplň hodiny:

Hledání a vědomé vytvoření jednoduchého tektonického improvizovaného celku.

Očekávané cíle:

Žák si uvědomí tektonickou strukturu hudebních celků (v malém i větším měřítku) a bude ji schopen (byť jen ve velmi jednoduché podobě) realizovat. Pokus o vytvoření jednoduché hudební formy, popřípadě jednoduché improvizované kompozice. Předvětí – závětí. A – B – A. Pokud možno jednoduché uvedení do základů hudební tektoniky a hudebních forem.

Popis hodiny:

Ve výuce improvizace se obecně snažíme postupovat bez nutnosti předchozí hudební zkušenosti. Zde je ale velmi těžké vytvořit hudební strukturu bez znalosti hudebních forem. Vycházíme z obecných znalostí, které dítě má: je třeba najít nejvhodnější cestu – je možné zkusit hudební formy, které dítě již reflektuje (písničku), nebo na základě několika tónů a jednoduchého rytmu

„zhudebnit“ některou známou pohádku. Je třeba zkoušet: např. formu začátek – prostředek – konec.

Postupně zároveň zohledňujeme zkušenosti z lekce 4 – realizace své melodie podle zvukové představy.

Je možné využít tyto modely:

A. cyklické opakování malého motivu,

B. začátek – konec,

C. začátek – prostředek – konec, forma A – B – C,

D. evoluce (rozvinutí motivu či zvuku), změna rychlosti rytmického pohybu

E. písnička: sloka – refrén (ve velmi jednoduché formě)

F. úplně volná forma

1. na začátek krátká rozcvička v hledání zpívaných tónů podle lekce 4.
2. chvilka témbrové improvizace na klaviatuře i mimo ni.
3. žák zkusí sám, bez předchozí informace, zaimprovizovat „skladbu“ (učitel zadá náladu skladby a žák může využít vlastností intervalů podle lekce 4). Pokud tato cesta funguje, je možné jí pokračovat a na zahrané improvizaci dále stavět – doplňovat motivy a pracovat s nimi.
4. Pokud se to nepodaří a je to pro žáka příliš složité (abstraktní), učitel se žákem společně najdou nejprve model ke zhudebnění. Učitel musí najít model, který bude žákovi nejbližší. Použití více hudebních nástrojů či předmětů to má ulehčit.
5. Nejprve si povídají o formě (učitel může ukázat, jak vypadá písnička, jak je postaven příběh (např. pohádka) aby bylo možné ji zhudebnit).
6. Improvizace podle modelu. Učitel vede (slovně) žáka jednotlivými hudebními bloky. („Hraj Karkulku“), event. se s ním střídá (já budu hrát vlka) – improvizují střídavě.
7. Postupně by žák měl zahrát celou (byť jen velmi krátkou – nebo jednoduchou) – formu sám.
8. Když stačí čas, improvizace se několikrát zopakuje, pokud je to možné, zpracují se různé modely z výše uvedeného seznamu.

1.7 lekce

Transpozice důvěrně známé a na nástroji vyzkoušené melodie

Rozsah:

3x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Předpoklady:

Hra na klavír na úrovni začátečníka

Didaktické pomůcky:

Příslušný klávesový nástroj, popř. elektronický klávesový nástroj

Anotace aktivity:

Žák se učí zákonitostem stavby melodie tím, že ji transponuje. Zjišťuje, že v každé tónině je třeba zachovat intervalové vztahy v melodii. Nejprve transponuje mechanickým posunutím ruky po klaviatuře. Tím dojde ke změně některých intervalů a melodie se může výrazně změnit. Nejprve se využije tohoto jevu ke hře s melodií – jak může její náladu změnit jeden jediný tón. Pak se žák zaměří na dodržení intervalových souvislostí a vyhledává melodii „přesně“. Přitom se mu mají stát bílé klávesy rovnocennými s černými. Pokud už žák probírá i teorii, spojuje se mu řada poznatků z nalezených melodií s teoretickými znalostmi o tóninách.

Náplň hodiny:

- posunování po klaviatuře bez respektování intervalových vztahů – objevování různosti hudebního výrazu při nedůsledné transpozici pomocí pouze hmatového přesunu
- zpřesnění melodické struktury a nutnosti zachování intervalů při transpozici.

Očekávané cíle:

Schopnost transpozice patří k nejsložitějším hudebním dovednostem jak improvizacním, tak interpretačním. Její nácvik je dlouhodobou, dalo by se říci trvalou disciplínou. Umění transpozice budí velký respekt a někdy i strach. Z našich zkušeností s dětmi však vyplývá, že umění transpozice může být přijato jako přirozená součást zacházení s hudbou, tedy beze strachu, ale jen tehdy, když se žák aktivně snaží danou melodii zahrát od jakéhokoliv tónu a podaří se mu tuto činnost vštípit jako tvůrčí. Důležité je, aby se tato dovednost rozvíjela okamžitě po pochopení základních souvislostí klaviatury. Pak může být rozvíjena společně s hrou literatury, která tak nebude mít před improvizací nepřekonatelný náskok. Cílem je nejen schopnost transpozice alespoň do určité míry, ale i hlubší pochopení klasické harmonie a jejích souvislostí.

Popis hodiny:

1. Žák si připraví na hodinu několik písniček, se kterými se bude pracovat. Začne se durovou melodií. Ideální by bylo, aby ji uměl zazpívat a zahrát na bílých klávesách (C-dur). Jako příklad může výborně posloužit např. písnička „Holka modrooká“, protože je známou rozpustilou hříčkou, kde se můžou měnit samohlásky ve slabikách (a, e, i, o, u) a tím dostává písnička směšný charakter. Děti tuto hru milují. Prostým posunem ruky bude žák hrát melodii od jiných tónů, ale bude mu řečeno, že má hrát stále jen na bílých klávesách. Tím nutně dojde k deformaci melodie, což někdy vede až ke směšně pitoreskním tvarům, nebo naopak k vážnějším náladám, protože se první tetrachord změní na mollový. V tuto fázi je třeba si melodii vědomě vychutnat a učitel upozorní na proměny nálad. Žák může písničku nejen hrát, ale i k tomu zpívat. Pomůže mu výraz hlasu, který zatím ovládá přece jen lépe, než nástroj, vystihnout náladu různých tónin, které vznikají mechanickým posunem melodie po klaviatuře. Je žádoucí, aby se vědomě snažil celkový výraz provést opravdu bohatě, s prožitkem. Učitel může (ovšem v závislosti na pokročilosti žáka) upozornit na to, že od každého tónu zní jiná tónina (církevní tóniny) a každá má svou vlastní zákonitost a náladu a také tak se využívaly.
2. Totéž se vyzkouší i na mollových tóninách. Zde ale dojde k tomu, že písnička bude obsahovat i nějakou černou klávesu (protože mollové písně obvykle mívají dominantu v dur a to se může promítnout i do melodie). Jen aiolská. ev. dórská budou vycházet na bílých klávesách (od a, d). Takový tvar mohou mít některé lidové písně např. ze Slovenska. Transpozice mollové písničky by se mohla zdát těžší, ale rovnocenným cvičením durových i mollových melodií se tento rozdíl setře.
3. Po zjištění, že pro zachování tvaru melodie se musí něco udělat, se začnou melodie hledat postupně od nejrůznějších tónů a dbá se na přesnou interpretaci intervalů. To s sebou nese daleko více momentů pokus / omyl, ale to už k takovému cvičení patří. Zpřesnit svůj odhad se podaří žákovi až časem, je to hodně dlouhodobá záležitost. Žáku je třeba vysvětlit, že nemá dělat rozdíl mezi bílými a černými klávesami, že ty se střídají jen pro přehlednost (ať si představí klaviaturu jen s bílými klávesami – jak by se na nich orientoval), ale vzdálenosti po půltónech jsou mezi všemi stejné. Pokud se podaří vzbudit v žáku radost z toho, že dokázal melodii zahrát i od té cizí černé klávesy, je vyhráno. Pokud má žák pojem o tóninách (což by z hudební nauky alespoň později mohl mít), může být opravdu nadšen, v kterých až tóninách melodii našel. Učitel může žáka upozornit na to, že v každé tónině má melodie trochu jinou barvu.
4. Aby se žák tímto co nejvíce zabýval, zadá mu učitel na každé hodině novou písničku, kterou doma žák transponuje alespoň do dvou tónin. Další součástí úkolu by bylo, aby si žák sám vytvořil melodii vlastní (třeba upraveným kouskem písničky) a tu také transponoval. Je šance, že propojením různých transpozic jednoho – a to vlastního - motivu může žáka doma zlákat už k opravdové improvizaci.

1.8 lekce

Uvědomění harmonie

Rozsah:

2x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Předpoklady:

Základní znalost hry na klavír

Didaktické pomůcky:

Příslušný klávesový nástroj, popř. elektronický klávesový nástroj

Anotace aktivity:

Přirozeným hudebním projevem je hra písní. Při výuce všech nástrojů se používají písně jako didaktický materiál. Děti, které si zkouší nástroj, ještě než se na něj začnou učit, se pokoušejí hrát písničky. Píseň je základní hudební forma, a proto se hodí jako materiál k improvizaci. Je nanejvýš vhodné, aby se žák od počátků výuky učil pravidelně hrát písně a brzy se je naučil doprovázet. Není k tomu ale dobré používat noty. Jednalo by se tak jen o jiný druh hry literatury. Je nutné, aby žák pronikl do struktury a melodie pouze pomocí sluchu a zrakového vjemu nástroje, v našem případě klaviatury. Otevírá to celý řetězec „vědomí“, které značně zkvalitňuje jak hru literatury, tak samotnou improvizaci a muzikálnost vůbec. Žák se učí hrát písně a podkládat je správnými souzvuky a rozvíjí cit pro harmonii.

Náplň hodiny:

Uvědomění si harmonického vztahu doprovázejícího basu, souzvuku a melodie (souzvuky nejprve dvojhlasé, později tříhlasé) – pozdějším cílem je vědomá harmonizace melodie.

Očekávané cíle:

Žák získá základní cit pro uplatnění harmonie, a to se stává východiskem pro čím dál více harmonicky propracované improvizace. Vedlejším efektem je mnohem hlubší porozumění hrané literatury. Cílem ne přímo „dovednostním“, ale právě tak důležitým, je radost z prováděných písniček a uspokojení z dobývání různých tónin (viz transpozice).

Popis hodiny

1. Učitel žáka vyzve k zahrání známé písničky, případně ho ji naučí nebo mu zadá, aby si ji doma připravil. Ať se ale při tom nepoužívají noty! Když je melodie zažitá, může se začít s vysvětlením principu doprovodu.
2. Tady se už neobejdeme bez základů harmonie – je třeba vysvětlit, že k doprovázení písničky se hrají hluboké tóny – bas. Pro doprovod písničky nám postačí tři tóny – tónika, subdominanta a dominanta. Takto to učitel nemusí hned nazývat. Může použít méně cize znějící příměr, např. základní tón, ten druhý tón, ten třetí tón. Po krátké době, kdy si dítě zvykne na tyto tři tóny, už je záhodno je nazývat názvy funkcí. Děti to obvykle snadno přijmou.
3. Když už se bude žák sám pokoušet podložit melodii příslušným basem (funkcí), dojde nejspíš k tomu, že si občas nebude jistý, zda použít subdominantu či dominantu (u tóniky to zpravidla není problém). Někdy je chybně použije, aniž by to cítil. Vysvětlit, kdy je co vhodné použít, se dá někdy těžce, protože nemáme žádný racionální důvod, jen hudební cit. Navíc je možné některé tóny v melodii podložit tou či onou funkcí, mají harmonickou víceznačnost. Znamená to, že s dítětem cvičíme jeho vkus a cit pro správné použití harmonie.
4. Brzy po zažití doprovázení basem můžeme přikročit ke dvojzvukům v doprovodu. V případě tóniky to bude základní tón a kvinta, v případě subdominanty to bude stejný tón a kvarta nebo sexta navrch (podle melodických okolností). Snažíme se, aby se vrchní tón doprovodu nekryl s melodií nebo aby v důsledku spojení doprovodu nevznikaly mezi ním a melodií paralelní kvinty nebo oktávy. Někdy se tomu ovšem nevyhneme, pokud si máme vystačit pouze se třemi základními funkcemi. Nedělejme si z toho hlavu, později se dítě určitě zdokonalí a při stálém a průběžném vedení získá cit pro použití harmonického základu.

Jakmile žák dobře pochopí doprovázení dvojzvuky, je už jen krůček k doprovázení trojzvuky – tedy celými akordy. Z počátku vůbec neřešíme jak občas možné paralelní kvinty, tak stylizaci doprovodu. Kvintakord v levé ruce, zvláště v hlubší poloze, nepůsobí v kontrastu k melodii zvláště esteticky, ale ani v tomto případě se nesnažíme hned o dokonalost. Žák se postupně od tohoto modelu odpoutá a úměrně jeho talentu a pedagogickému vedení nakonec bude používat zvukově hezčí stylizace. Když žák zvládne suverénně podkládání melodie harmonií, může začít zkoušet harmonii v levé ruce figurovat – hrát rozložené akordy po vzoru klasicistních skladatelů. Tím už dostane písnička docela hezký zvukový „kabát“. Později může žák přibrat další funkce k doprovodu, vše ale za bedlivého dozoru učitele.

1.9 lekce

Transpozice s jednoduchou harmonií

Rozsah:

1x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Předpoklady:

Znalost základů hudební nauky. Předznamenání (alespoň do 3 # a 3 b). Znalost pořadí # a b (alespoň začátek). Znat pojem tonality (tónin). Orientace na klaviatuře. Základní znalost hry na klavír

Didaktické pomůcky:

Příslušný klávesový nástroj, popř. elektronický klávesový nástroj

Anotace aktivity:

Zpřesnění transpozice probrané v 7. lekci.

Náplň hodiny:

Žák se učí přenesení melodie a posléze i doprovodu do tónin s malým počtem předznamenání.

Očekávané cíle:

Schopnost žáka transponovat jednoduchou písničku

Popis hodiny:

1. Je možné vyjít z nejjednodušších písní (Ovčáci, čtveráci). Učitel s žákem ji společně zazpívají a zahrají v C-dur.
2. Učitel i žák zahrají stupnici C dur. Učitel vysvětlí, že jen některé tóny na klaviatuře do stupnice patří a některé nikoli. Mimo zůstanou všechny černé klávesy. Ty teď nebudeme používat.
3. Učitel ukáže, jaký trojzvuk a dvojzvuk lze postavit na každém stupni stupnice. Žák totéž vyzkouší sám.
4. Nyní žák zkusí zahrát melodii písničky a učitel jednoduše doprovodí akordy. Pak se vystřídají. (Žák může v doprovodu nejdřív zahrát jen základní tóny: c [malé] dokud s melodií tvoří konsonanci. Pak změní tón na d [malé]. Pak se vrátí zpět na C [velké].)

5. Učitel ukáže tentýž postup, ale od tónu G. V tomto případě stačí pouze posunout ruku na klaviatuře a melodie písničky bude zachována.
6. Nyní učitel se žákem začnou melodii na tónu D. Pokud se ruka pouze posune po klaviatuře, melodie bude znít jinak. Učitel nyní vysvětlí, že při správné transpozici je třeba zachovat intervaly melodie. Opraví tedy melodii D-dur. Potom společně se žákem zahrají stupnici D-dur, přičemž použijí černé klávesy fis a cis.
7. Učitel vysvětlí harmonizaci písničky v D-dur.
8. Pokud to čas dovolí, postup zopakujeme v F-dur či jiných tóninách.

1.10 lekce

Transpozice zažité literatury

Rozsah:

2x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Předpoklady:

Znalost základů hudební nauky. Předznamenání (alespoň do 3 # a 3 b). Znalost pořadí # a b (alespoň začátek). Znat pojem tonality (tónin). Orientace na klaviatuře. Základní znalost hry na klavír

Didaktické pomůcky:

Příslušný klávesový nástroj, popř. elektronický klávesový nástroj

Anotace aktivity:

Žák transponuje jiným způsobem než doposud – více než hledání tónů a intervalů zde jde o využití mechanické hmatové paměti a harmonické povědomí. Cvičení se v transponování melodie a doprovodu zvláště i dohromady na základě sluchu a při vědomí harmonických souvislostí. Exkurs do harmonie, zopakování teorie o tóninách, předznamenání apod.

Náplň hodiny:

Žák procvičuje důslednou transpozici zažitého hudebního materiálu. Nejprve transponuje něco ze svého repertoáru (literatury) a potom vyzkoušenou hudbu, hranou podle sluchu. Vyžaduje se nejen vyspělost ve vyhledávání tónů a intervalů na klaviatuře, ale i harmonické povědomí.

Očekávané cíle:

Schopnost transponovat přiměřeně obtížný hudební materiál z tóniny do tóniny.

Popis hodiny:

1. Učitel zadá žákovi už na předchozí hodině výběr literatury, kterou žák aktuálně umí, popř. hudby hrané podle sluchu. Jednat by se mělo o nepříliš dlouhý úryvek, který je možno mít dobře v pohybové paměti.

2. Žák zkouší oběma rukama zvlášť transponovat do blízké (např. dominantní) tóniny. Pomocí k tomu je povědomí o harmonii a zejména o předznamenáních. Představu o tónině si zlepší momentálně např. tím, že v daných tóninách zahraje stupnice a akordy. Dobré je také zahrát si v obou tóninách (výchozí i cílové) harmonické kadence.
3. Pomocí kombinace hmatové paměti a harmonického vědomí se žák pokusí přenést hudební myšlenku z tóniny do tóniny.
4. Nejprve transponuje motivy, pak je spojí v celá témata (pokud se téma skládá z více motivů) a nakonec i (podle schopností) celé plochy.

1.11 lekce

Improvizovaná „kompozice“

Rozsah:

1x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Předpoklady:

Znalost základů hudební nauky. Předznamenání (alespoň do 3 # a 3 b). Znalost pořadí # a b (alespoň začátek). Znát pojem tonality (tónin). Zvládnutí 6. lekce

Didaktické pomůcky:

Příslušný klávesový nástroj, popř. elektronický klávesový nástroj, popř. počítač

Anotace aktivity:

Vytvoření improvizované kompozice skládající se z melodie (dané či vlastní) a souzvuků, zatím bez vzájemných vztahů, bez teorie. Možno i střídat melodii a souzvuky.

Náplň hodiny:

Vytvoření jednoduché malé kompozice na základě zvládnutí jednoduché struktury hudebních celků a pochopení jednoduché formy (předvětí – závětí, nebo A – B – A) – viz šestá lekce. Získání schopnosti tuto kompozici obměňovat.

Očekávané cíle:

Zapamatování tektonické struktury jednoduché skladby, schopnost zapamatování jednoduchých hudebních motivů (jakýchkoli: i rytmických nebo melodických klastrů). Schopnost s těmito strukturami pracovat (obměňovat je atd.).

Popis hodiny:

V této lekci se zvyšují nároky na představivost a hudební paměť žáka. Domníváme se, že právě proto je třeba se opět vrátit k nezávaznému hraní. Navazujeme především na šestou lekci.

Předpokládáme, že žák přijme hru a bude alespoň částečně schopen volně tvořit hudební motivy. Budeme pracovat na principu spontánního střídání žáka s učitelem. To samozřejmě klade jisté nároky na učitele, který si musí zapamatovat žákova témata a pracovat s nimi – a zároveň vést žáka k cílevědomému hudebnímu vyjadřování.

1. Žák s učitelem u klavíru (jako při čtyřruční hře) hrají (zkouší) různé motivy.
2. Učitel zvolí vhodný motiv pro začátek práce (nejlépe jednoduchou krátkou melodií). Tento motiv pak s žákem rozvíjí. Např. vytvořením kontrastního motivu (klastru nebo kontrastní melodie či rytmu). Učitel se snaží s žákem rozvinout hudební dialog a vyjadřovat se lapidárně.
3. Žák se pokouší zapamatovat, co již bylo vytvořeno, a učitel (měl by mít představu, jak se bude skladba vyvíjet – a také tuto představu pohotově modifikovat na základě žakových podnětů) – žáka vede k výslednému tvaru.
4. Tento tvar několikrát zopakují (stále se vyjadřují stručně a nepřesnosti všeho druhu patří k věci). Na příkladu takových změn a nepřesností učitel demonstruje improvizaci jako schopnost odpoutat se od zaběhlého schématu. Tuto schopnost je ovšem třeba vypracovat, aby byla cílená, nikoli náhodná. Samozřejmě je nutno počítat s tím, že žáka bude třeba spíše vést po malých krůčcích. I v tom případě učitel, pokud možno, dává co největší volnost k žakovu „vymýšlení“ a hře.

Méně náročný model by vypadal takto:

1. Učitel se žákem opět sedí u klavíru jako při čtyřruční hře. Nyní ale učitel zvolí jednoduchý známý motiv – začátek písničky (Ov-čá-ci, Piráti z Karibiku atd. – je dobře mít zde připraveno něco, co děti bude bavit).
2. Učitel ukáže, jak je možné takový motiv rozvinout.
3. Na principu střídání učitele a žáka pak vznikne jednoduchá skladba.
4. Stejně jako předchozí.

1.12 lekce

Manipulace s naučeným notovým zápisem – podle lekce 7 a) i b)

Rozsah:

3x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Předpoklady:

Znalost základů hudební nauky, hra na klavír na základní úrovni

Didaktické pomůcky:

Příslušný klávesový nástroj, popř. elektronický klávesový nástroj, popř. počítač

Anotace aktivity:

Improvizace na základě maximálního užití naučené literatury, případně odposlouchaných a naučených vzorů. Zde už je nutností nějaké harmonické povědomí a také základní schopnost vytvoření formy.

Náplň hodiny:

Vytvoření improvizované kompozice, která využívá naučené literatury, je tedy už mechanicky zažitá. Pokud taková literatura právě není, je možné použít jinou odposlouchanou literaturu nebo oblíbený vzor, který se domácím procvičováním dostane do tzv. mechanické paměti. Improvizace by měla mít přibližně naplánovanou formu (viz předchozí lekce), aby se téma dalo smysluplně využít.

Očekávané cíle a popis hodiny:

Žák je schopen parafrázovat poznané a zažité hudební motivy či celky. Dříve to byla běžná schopnost nejen u skladatelů, ale i u běžných reprodukčních umělců. Vede to opět ke schopnosti zahrát na nástroj v jakékoliv situaci, bez not a bez přípravy. Prostě stát se hudebníkem, který není závislý pouze na tištěných předlohách.

Popis hodiny:

1. Učitel tuto lekci musí připravovat už týdny předem. Je to čas, po který si žák doma připravuje (vlastně ho už cvičí) materiál pro vlastní výuku. Materiál je dvojího druhu: učitel s žákem dohodne, jaký úryvek skladby se použije. Rozumí se skladba, kterou žák právě umí. Nebo se jedná o hudbu slyšenou, reprodukovanou. To je trošičku náročnější, ale o to prospěšnější. Žáku se líbí nějaká skladba, kterou sám nehraje, ale najde si ji na klavíru.

Je možné, že mu musí učitel s nalezením správných harmonií a melodie pomoci. Když žák žádnou takovou skladbu nemá, učitel mu nějaké doporučí k poslechu.

2. Vlastní práce s tématem (ideální rozměr použitého materiálu) se odvíjí od toho, jak téma vypadá. Může se využít jen hlava tématu či jeho nejvýraznější část a jejím obměňováním a opakováním a posouváním (i nedůsledným transponováním) se vytvoří hudební proud, který se žák pokusí udržet co nejdéle. Pokud je téma rozvláčné (harmonie se mění pomaleji a k vyřčení periody je zapotřebí i více taktů), je to výhoda pro vytvoření delší plochy a z tématu se využívá pokud možno větší část nebo i celé. Na výběru tématu velmi záleží. Výhodou jsou témata jednoduchá, hodně vázaná na harmonii. Příkladně jsou to preludia barokních mistrů (např. J. S. Bach, Preludium c-moll) v šestnáctinovém tepu, kde se opakující figurací opisuje harmonický vývoj, nebo rychlá věta klasicistní sonáty, kde opět doprovod figuruje či je přímo složen z tepajících osmin (L. v. Beethoven – „Valdštejnská“ sonáta – 1. věta). Nemusíme se bát i závažných témat nebo témat ze skladeb, které jsou v povědomí jako virtuózní. Pokud se něco dětem líbí, nemají žádné zábrany a nezdravý respekt a rády si taková témata samy vyhledají. Schopnost žáka předurčuje výběr tématu – čím rychlejší změny harmonií, tím těžší úkol, protože kladou nároky na rychlost myšlení. V tomto smyslu se tedy jeví výhodnější skladby, které mohou figurovat v šestnáctinách, ale harmonie se posouvá jen po dobách či několika dobách.
3. Pokud zvládneme nápodobu nějaké hudební myšlenky a postupným přidáváním sestavíme větší plochu, buď ji ukončíme jako celek (Bachova a jiná barokní preludia), nebo je na čase téma opustit a věnovat se jinému tématu. Žádný skladatel moderní složené formy (např. sonátové) nenechal znít jeden motiv či téma nekonečně dlouho (pomiňme minimalisty...). Dokonce v rámci oblasti tématu nechá zaznít více stylizací. Žák si tedy připraví další témata, která vhodně spolu korespondují i kontrastují, a cvičí je stejně jako první téma.
4. Nakonec se pokusí o to nejnáročnější – spojit témata v jeden celek. Je v tom už hodně uvědomění a cílevědomého plánování: které téma je první, druhé, třetí... (hlavní, vedlejší, závěrečné...). Forma se skládá z tolika písmen, kolik je témat. Odtud se je možné vydat cestou různých skutečných forem – písňové, sonátové, ronda... Na učiteli záleží, aby odhadl teoretické vědomosti žáka a aby mu byl schopen některé z těchto forem poutavě přiblížit. Zde narazíme nejčastěji na nepropojenost teorie s praxí: žák už mnohdy různé pojmy zná, jsou ale pro něj prázdné a většinou si pod tím nedokáže mnoho představit. A to je právě moment, kdy ho učitel může nadchnout pro praktické objevování forem. Celkový výsledek je zde hodně individuální podle celkové úrovně žáka, chuti tyto věci objevovat a podle schopnosti učitele mu tyto teoretické věci v praxi poutavě a srozumitelně ukázat.

1.13 lekce

Melodie nad prodlevou (jeden tón, či kvinta apod.)

Rozsah:

3x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Předpoklady:

Znalost základů hudební nauky, hra na klavír na základní úrovni

Didaktické pomůcky:

Příslušný klávesový nástroj, popř. elektronický klávesový nástroj, popř. počítač

Anotace aktivity:

Žák se učí především melodii v pravé ruce, prodleva v levé ruce je tak jednoduchá, že mu nebere kapacitu pro soustředění se na melodii. Na druhou stranu mu dává rámec, ze kterého melodií nemůže vybočit. Prodlev může být i více, stačí forma A-B-A.

Náplň hodiny:

Učitel ukáže žáku možnosti prodlev (jeden tón, oktáva, kvinta...) a v tomto kontextu učí žáka tvořit melodii. Vysvětlí mu zákonitosti takové melodie a dá vhodné příklady z literatury. Když žák zvládne bez přerušování vytvářet smysluplnou melodii nad prodlevou, může se přikročit k vytvoření formy. Ta je jednoduchá: v každém dílu formy se dělá totéž, jen nad jinou prodlevou. Cvičí se přechody od prodlevy k prodlevě.

Očekávané cíle:

Žák umí zaimprovizovat zajímavě zabarvenou „kompozici“ se starobytlou, popřípadě vánoční či pastýřskou atmosférou.

Popis hodiny:

1. Učitel ukáže a zahraje žáku nějakou skladbu, kde se uplatňuje dlouhá prodleva (spíše je to vždy více prodlev, alespoň tři). Typickým útvarem bývají varhanní pastorely (In dulci júbilo od J. S. Bacha) nebo toccaty s prodlevami (J. Pachelbel, italští mistři 18. století...), ale ty už jsou zřejmě příliš náročným předobrazem pro improvizaci. V principu se však shodují v tonálním plánu: skladba začíná na prodlevě tóniky, pak se historie po velmi

jednoduché modulaci začne stejným způsobem odehrávat na prodlevě dominanty. Po opět jednoduché modulaci se vše vrací na tóniku, melodický materiál zůstává stejný. Vnímavějšího a zkušenějšího žáka může učitel nechat poslechnout slavné fugato na prodlevě od J. Brahmsa z Německého requiem jako příklad vrcholného mistrovství, co vše lze zkomponovat nad jediným tónem.

2. Pro uvolnění a usnadnění melodické invence je vhodné, aby se žák vžil do určité atmosféry, například lidové či pastýřské písně. Výborným a hlavně zábavným způsobem je parafráze lidové halekačky (opět by pomohla jako inspirace nahrávka). Necháme žáka zprvu improvizovat bez omezení, nehledíme na množství a tvar melodie nad jednou prodlevou, důležitá je spontánnost a chuť bloudit po klávesnici.
3. Dále žák dáme za úkol, aby melodii nějak uspořádal, aby vymyslel skutečné téma, které bude hlavní myšlenkou melodie. Snažíme se, aby se výsledek podobal lidové písni nebo energickému tanečnímu „píjáckému popěvku“. Může to být i jemná pastýřská melodie, v tom případě lze zde s výhodou použít mixolydické tóniny. Z takového materiálu se snažíme vytvořit hudební řeč, která, ač na omezující prodlevě, má „hlavu a patu“. Bude potřeba se držet nějakého motivu, který dá celé improvizaci souvislost a nápad. Nejtěžší je udržet pohyb melodie v nějaké smysluplné podobě – melodie, která stále mění směr intervalů, se může stát metricky nepřehlednou a melodie, která nemá jasnou myšlenku, se může stát vůbec „bezbřehým nic“. Jenže právě toto je bohužel na této improvizaci to nejtěžší.
4. Stejný postup transponujeme do dominantní tóniny.
5. Vytvoříme modulace pro přechod z tóniky do dominanty a zpět. Při modulaci se nemusíme držet „tématu“. Naopak – trochu jiným uspořádáním melodie vznikne příjemný kontrast a účinek modulace se ještě posílí. Modulace má být co nejjednodušší a zároveň přesvědčivá. K tomu přispěje to, pokud si žák uvědomí, že má být v tomto okamžiku stručný. Harmonický plán je jednoduchý: po prodlevě na tónice se dostaví mimotonální dominanta k dominantě a pak a) hned dominantu, kde se proud na chvíli zastaví a pak se pokračuje stejným způsobem jako na začátku na tónice – nebo b) po mimotonální dominantě se rychle projde ještě harmonickou kadencí, která utvrdí novou tóninu (dominantu). Stejným způsobem se nacvičí modulace z dominanty do tóniky.
6. Žák se naučí spojit plochy prodlevy s plochami modulace – postupně jednu s druhou. Tím je improvizace hotová a rozvíjet ji lze vždy co do nápadu melodie.

1.14 lekce

Další práce s notovým zápisem

zakrytá levá a pak pravá ruka

Rozsah:

1x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Předpoklady:

Znalost základů hudební nauky, hra na klavír na základní úrovni

Didaktické pomůcky:

Příslušný klávesový nástroj, popř. elektronický klávesový nástroj, popř. tablet

Anotace aktivity:

Na základě klasické kompozice se žák učí vytvořit improvizaci, která má všechny základní náležitosti – harmonii, melodii, formu. Vzorem musí být skladba co nejjednodušší a dodržující obvyklá pravidla. Skladby příliš výjimečné, z těchto pravidel vybočující, nejsou pro tento účel nejvhodnější. Obvykle se jedná o didaktická dílka klasicistních skladatelů, která byla obvykle psána pro žáky skladatele např. z nějaké šlechtické rodiny. Přibližně by se dalo říci, že hledáme raději obvyklejší skladby ne úplně špičkových skladatelů. Pro svou jednoduchost, srozumitelnost a lépe napodobitelnou strukturu se nejlépe hodí jako vzor improvizace. Skladby výjimečné a umělecky nevšední jsou příliš nedostupné k napodobování. Ve dvou fázích se žák učí napodobovat nejprve melodii a pak bas, resp. harmonický doprovod.

Očekávané cíle:

Žák se naučí vytvářet hudební útvary, které kopírují periodické členění, melodický a harmonický průběh hudební věty. Jedná se o parafráze hudby, která je obvykle velmi profesionálně zkomponována. Nezáleží na tom, že je velmi jednoduchá a rozsahem drobná. Naopak. Žák má větší šanci formu přehlednout a zvládnout. Na delší a složitější formy má ještě čas. Obvykle je možné takové formy zvládnout ve vyšších ročnících nebo dalším, navazujícím stupni vzdělávání, než je první cyklus ZUŠ. Jedná se o zdokonalování se v kopírování, což je prvním způsobem, jak přijmout hudební floskule a časem je sám rozvíjet. Protože se jedná o složitý proces, je i zde žádoucí dlouhodobé cvičení a trénink hudebních vět.

Popis hodiny

Učitel přinese žákovi noty, ze kterých bude žák hrát z listu. Musí to být proto noty velmi jednoduché. Osvědčené jsou klasicistní sonatiny asi na jednu stránku. Klasicistní skladby jsou velkou výhodou, protože odpadá někdy složitější kontrapunkt i harmonie. Skladatelé těchto sonatin byli praví profesionálové a je radostí pozorovat, jak na obrysu několika taktů dokáží vystavět dokonalou sonátovou formu. Zprvu formu neřešíme a nesnažíme se žáka zahltit informacemi o tom, kde začíná provedení nebo vedlejší téma. Jde o zapamatování melodické linky nebo naopak basu či harmonické složky do té míry, že je bude žák schopen přibližně zrekonstruovat a doplnit ke stávající levé (či naopak pravé) ruce. Zde je třeba zdůraznit, že vůbec nejde o přesné memorování melodie či harmonického doprovodu, ale jeho přibližné napodobení. Napodobení má totiž v sobě hned více důležitých složek improvizace: nejprve žák napodobuje melodii, kterou si právě zahrál, a její reprodukci – ovšem nikterak nemusí být dokonalá nebo úplně podobná – se cvičí v zapamatování si hudební myšlenky, což je důležité pro užívání „vnitřního“ sluchu při improvizaci. Totéž se děje s harmonickým doprovodem. Po jeho rekonstrukci se stávající melodií v pravé ruce se poznenáhlu vštěpuje smysl pro harmonizaci a v neposlední řadě i pro rytmus střídání harmonií, později i průběh formy. Učitel tedy žáku předloží noty a nechá žáka zahrát skladbičku z listu. Pro lepší zapamatování je vhodné skladbičku zahrát 2-3x. Potom učitel zakryje papírovými pásky (které přilepí samolepicím bločkem) osnovu pravé ruky, aby žák neviděl na noty pro pravou ruku. Může si také noty upravit v počítači a žáku předložit v tabletu, popřípadě nakopírovat - s vynechanou osnovou. Nechá žáka zahrát skladbu znova a žák se snaží si na melodii vzpomenout. Když si na ni vzpomene přesně, jedná se o mimořádnou hudební paměť a známku velkého talentu. Nám ale v tomto případě nejde o přesné vzpomenutí si. Cennější je v tomto případě umět melodii zahrát přibližně a přece jí dát nějaký smysl. Přibližné hraní na základě konkrétního vzoru je stejné umění, jako zahrát těžký notový text doslova. Pro improvizaci se však přibližné hraní velmi hodí. Rozvíjí se na něm vědomí jak melodie, tak harmonie, které vedou k překlenování nesnází v improvizaci (žádný nápad, chybně interpretovaná melodie či harmonie podle vnitřního sluchu). Takovýto pohled velmi obohacuje i hru literatury, která se hraje přesně podle not. Aby se žák v improvizaci neztratil, hraje právě levou nebo pravou ruku z not. To zajišťuje správnost formy, harmonie i melodie, protože jejich základ je daný. Ve druhé fázi učitel žáku zakryje pravou ruku (viz výše) a žák má zrekonstruovat levou ruku – obvykle figurovaný doprovod. Opět se hodí pokus zopakovat alespoň 2x. Nakonec žák zahraje improvizaci zcela bez not. Po delším tréninku se podaří, že žák hraje improvizaci sice s „ukradeným“ tématem i formou, ale je schopen vytvořit hudební větu.

1.15 lekce

Práce s témbrovými a rytmickými modely

a) samostatně b) s doplněním melodie

Rozsah:

2x45 minut

Lekce je určena:

Dětem v ZUŠ přibližně ve věku od 7 let

Předpoklady:

Znalost základů hudební nauky, hra na klavír na základní úrovni

Didaktické pomůcky:

Příslušný klávesový nástroj, popř. elektronický klávesový nástroj

Anotace aktivity:

Žák se učí improvizovat, resp. skládat určité souzvuky podle daných pravidel, kombinovat je v různých obrazech v pravé i levé ruce a v další fázi je doplnit o melodii. Tvorba souzvuků má být podle jednoduchého pravidla a jedná se více o mechanický než hudební postup. Vzniklé souzvuky jsou náhodné a zpravidla si je žák předem nedokáže příliš představit. O to zajímavější je výsledek, který vzniká „samovolně“ a bez zvláštního hudebního přispění žáka. Přesto může znít hudba, ve které je cítit nějaký řád a smysl a kde dokonce může být slyšet „cizí“ nota. Zdrojem tohoto pořádku jsou však pouze dodržena pravidla, daná přesným výběrem tónů, jedná se tedy v jistém smyslu o modalitu. Tyto „harmonie“ lze doplnit melodií, která má stejný výběr tónů, jako souzvuky. Podobně jako výběr tónů podle určitého módu, je možno vytvořit rytmické motivy, které taktéž budou improvizaci formálně zcelovat.

Náplň hodiny:

Učitel žáka učí, jak používat kombinace akordů tak, aby působily libozvučně a přitom moderně. Zároveň žáka učí, jak improvizaci průběžně cvičit

Očekávané cíle:

Žák se naučí pracovat se vzájemně kombinovatelnými souzvuky a pozoruje zvukový výsledek. Procvičuje čistě racionální přístup k tvorbě improvizace – přednější je pravidlo než zvuková představa. Výsledek mu může přinést velkou radost a uspokojení: Při pouhém mechanickém dodržování určitých zásad vzniká zajímavá zvuková plocha, připomínající kompozice některých předních skladatelů 20. století. Poměr investované námahy a velmi efektně vyhlížejícího zvuku je vynikající.

Žák dostane další portfolio improvizčních postupů, které může často uplatňovat a sám doplňovat o nové zvuky podle vlastních pravidel. Žák (zejména staršího věku) může pochopit, že se nejvíce bál improvizace kvůli prohrěškům proti pravidlům. Nyní zjišťuje, jak snadné je některá pravidla dodržovat, zvláště když je přijal, aniž by si to uvědomil.

Popis hodiny

1. Učitel žáku zahraje improvizaci podle pravidel této lekce a pak ho vyzve, aby mu popsal dojmy ze slyšeného. Pak mu vysvětlí, že se může prakticky okamžitě naučit totéž a ihned vytvářet složité a expresivně znějící struktury. V žáku to obvykle vzbudí zájem a pocit malého zázraku, jestliže se naučí okamžitě něčemu tak složité znějícímu.
2. Popis pravidel je jednoduchý: v levé i pravé ruce jsou hrány durové kvintakordy, ovšem navzájem posunuté o tritonus, tedy zvětšenou kvartu. Začneme od harmonicky nejjednodušší C-dur. V levé ruce zahrajeme kvintakord C-dur a v pravé kvintakord Fis-dur. S pedálem, který všemu dodá barvu a harmonii lépe propojí, předvede pár takových souzvuků v různých oktávách. Je třeba úryvek zahrát s výrazem, který podtrhne tajemnost a zvláštní sílu této harmonie. Například hraje akordy jako arpeggia, tremolovaně, nebo důrazné secco akordy a střídání všeho. To vše se stálou pedalizací, která dodá všemu zvláštní barvu. Žáku vše důkladně ukážeme a necháme ho vyzkoušet kombinaci těchto dvou akordů hledat a hrát. Ať se žák snaží o tentýž výraz stejnými prostředky, jako učitel (ten mu je slovně popíše). Žák je obvykle udiven, že mu to ihned může znít stejně dobře jako učiteli. Zatím se jedná o hudbu, která je v podstatě statická a monotónní. Proto žáku ukážeme alespoň ještě jednu kombinaci, která dodá do hudby kontrast. Jedná se o durový kvintakord s přidanou (velkou) sextou. Tento akord má v sobě zvláštní klid a „rajskost“. Další body hovoří o práci s obraty akordů v obou rukách. U tritónových kombinací se jedná vždy o to, že se hrají dva odlišné akordy v obou rukách, u „rajského“ akordu se sextou se jedná vždy o stejný akord v obou rukách s tím, že techniky obrátů a tvorba melodie se obdobně řídí postupně podle bodů 3-5.
3. Učitel mu pak ukáže, že tím to ale nekončí a používáním obrátů kvintakordu v obou rukách se celá hudba může „dát do pohybu“ a stát se ještě mnohem zajímavější. Nechá žáka opět tvořit souzvuky ze dvou akordů: kvintakord, sextakord nebo kvartsextakord v levé ruce a totéž v pravé ruce. Toto už jde žákovi hůře, resp. pomaleji, vyžaduje to u něj značné soustředění a úsilí, mít tyto povely pod kontrolou. Většinou to ale také zvládne napoprvé a tak se může dostavit ona radost ze zázraku – ono mi to jde a ještě to zní tak složité a záhadně a neobyčejně expresivně. Stále musí používat výrazové prostředky jako u předchozího bodu. Zatím používá souzvuky kvintakord – kvintakord, sextakord – sextakord nebo kvartsextakord – kvartsextakord. I přes to, že žákova hlava již mírně „praská ve švech“, se dílo nakonec zdaří a ještě bohatší výsledek opět žáka udiví a zároveň nadchne.
4. Učitel „triumfuje“ tím, že ani touto technikou to nekončí a otevírají se netušené a jakoby nekonečné možnosti tím, že obraty v obou rukách nejsou totožné. Nechá pro zajímavost žáka spočítat, kolik možností doopravdy má, když v každé ruce může zahrát jeden ze tří souzvuků. To se rovná počtu 3^2 , což je devět. To není zas tak ohromující číslo, ale vzhledem tomu, jak se celá improvizční plocha dostane do pohybu, zejména při neustálém střídání a měnění akordických obrátů, to působí jako nekonečné možnosti. Žáku už dá tato metoda skutečně zabrat a většinou není schopen se s tím dostatečně rychle vyrovnat ihned na

poprvé. To je zcela přirozené. Fascinován vším předchozím, má ale chuť to zkoušet a procvičovat. Abychom se nezdržovali na hodině, dáme mu tyto kombinační akordy procvičovat za domácí úkol. Aby toho nebylo málo, ať zkusí vytvářet kombinace od různých tónů. Obtížnost ať je vždy odstupňovaná podle bodů 2-4.

5. K vytvoření hudební plochy korunované nějakou myšlenkou, melodií, si pomůžeme velmi jednoduchým principem, který však vyžaduje také už větší procvičování: k udeřenému a pedálem drženému základu akordů se hraje melodie z přísného výběru těch tónů, které jsou v akordech obsaženy. Pro příklad: při kombinaci C-dur – Fis-dur jsou to tóny c, cis, e, fis, g, ais, samozřejmě v různém pořadí. Ať žák melodii hraje čím dál výrazněji („exotičtěji“), rytmicky a ve velkém rozsahu. Je jasné, že tento materiál předurčuje, že se jedná o hudbu neperiodického tvaru. Je to opět složitější, ale i toto zvládne žák alespoň trochu i na poprvé.
6. Pro melodii je nanejvýše vhodné, aby její rytmus byl opravdu živý a proměnlivý. K tomu mohou sloužit rytmické módy. Ať si je žák vyzkouší na melodii samotné: od prostých dlouhých tónů po tóny repetované, rychlé skupinky tónů či tempově proměnlivá tremola dvou tónů. Při doprovázení „rajského“ akordu má být melodie naopak co nejklidnější. Vzorem ať je nám k tomu např. melodika francouzského skladatele Oliviera Messiaena. Jeho podobně znějící melodie a harmonie mají ještě daleko přísnější pravidla, ale to ponechme stranou, my se spokojíme se zjednodušeným vnějším napodobením jeho hudebních postupů.
7. Posledním a na myšlení už opravdu složitým způsobem je, obsáhnout kombinaci akordů pouze v levé ruce, aby se pravá ruka mohla věnovat pouze melodii. Princip je jednoduchý, procvičování už méně: levá ruka hraje buď akord, který je schopna obsáhnout, při čemž je vždy nejméně jeden nebo více tónů zamlčeno - prostě chybí. To ale tolik nevádí, pro navození atmosféry to stačí. Složitě zůstává cvičení – které tóny vybrat a to tak, aby vše šlo dobře „do ruky“. Můžeme si pomoci arpeggiem akordu, který obsahuje více tónů, než lze zvládnout na jeden úhoz, ale i toto je o intenzivním cvičení a zkušenosti.

Další exponenciálně narůstající možnosti vznikají zařazením dalšího poměru kombinace akordů. Ať jsou zde učitel i žák kreativní. Po alespoň částečném zvládnutí těchto technik to vypadá, že žák se narychlo stal odborníkem na francouzskou hudbu 20. století, a to není na škodu – nějaká ta pochvala mu jistě dodá větší chuť do cvičení.

2. Ukázkové lekce improvizace na dechových nástrojích

lekce jsou zpracovány pro hru na příčnou flétnu, principy jsou však přenosné do dalších dechových nástrojů

Úvod/idea

Navrhuji vyučovat improvizaci na příčnou flétnu minimálně v počáteční fázi (touto fází rozumím absolvování deseti mnou navržených lekcí) jako hromadný předmět. Ideální se jeví skupiny v počtu 3 až 5 žáků. Takovou skupinu je nutné velmi pečlivě sestavit z hlediska věkového složení, ale také z hlediska úrovně hry jednotlivých členů. Žáci by měli být pokud možno srovnatelní ve všech parametrech. Budou si totiž vzájemnou inspirací a také budou sami sobě publikem. To jim poskytne důležitou zpětnou vazbu (svoji vlastní hru vnímám a slyším zcela jinak než poslouchanou hru někoho jiného).

U výuky improvizace na příčnou flétnu je třeba postupovat striktně ve dvou zdánlivě nezávislých výukových liniích:

1. Linie zvuková

Zde se žáci učí určitému uvolnění ve hře na nástroj. Tzn., že jej používají jinak než v běžné výuce. Mám zde na mysli plnění různých "nestandardních úkolů", např. smát se na flétnu, plakat na flétnu, vztekat se na flétnu, chrčít, vzlykat, kašlat, chrápat apod. Zkrátka vytvářet zvuky jinak, než „normálním“ tvořením tónů, které mají jediný cíl – jistou „uniformní“ představu ušlechtilosti určitého druhu. Můžeme zde společně s žáky objevovat nástrojové možnosti, které jsou za hranicemi běžné výuky. Tyto aktivity jsou velmi cenné mimo jiné i proto, že ve svém důsledku rozšiřují nátiskovou posibilitu při tvoření zvuků, takže vlastně zkvalitňují žákovy dovednosti související s tvořením tónu, což je u výuky hry na příčnou flétnu nejtěžší úkol. Zároveň s tím se však rozvíjí také samotná hudebnost. Vzhledem k tomu, že navrhuji výuku hromadnou, postupujeme v praxi tak, že jednotliví žáci postupně plní stejný zadaný úkol a poslouchají se vzájemně, mohou se od sebe inspirovat, reagovat na své výkony (třeba i slovním hodnocením). Předpokládáme u takovéto formy výuky velkou míru uvolněnosti a také to, že každý žák přistoupí ke splnění zadaného úkolu jinak. Později můžeme zapojit všechny společně a vytvářet zvuky např. lodní sirény, klakson lokomotivy apod. V této části výuky doporučuji také žáky prakticky seznámit s netradičními zvuky příčné flétny, které se však standardně používají např. v tzv. "nové hudbě". Nebudu zde popisovat, jak tyto zvuky vytvářet, jen je zmíním, protože se domnívám, že je dobré tyto metody znát a tyto zvuky umět prakticky vytvářet: frullato, glissanda, whistle tóny, flétnové pizzicato, zpěv do flétny, vícezvuky, alikvótní tóny. Připadá mi vhodné zopakovat a zdůraznit, že cvičením těchto, ne tak úplně běžných praktik při tvoření tónu, se vylepšuje výše zmíněná nátisková posibilita hráče, jak vím z vlastní zkušenosti, tak také z doporučení od mých renomovaných kolegů. Příklady, jak postupovat, budou objasněny v mých návrzích vyučovacích lekcí.

2. Linie obecného rozvíjení spontánní hudebnosti

Jedná se především o rozvíjení schopnosti spontánní tvorby vícehlasu, „vyhrávek“ a nejrůznějšího "zdobení" v oblasti tzv. "normální" hudby. Zde mám na mysli například rozvíjení schopnosti vytvořit a zahrát z hlavy druhý hlas ke známé lidové nebo umělé písni. Nebo případně umět tuto píseň z hlavy zahrát v různých tóninách. Za tyto dovednosti bude poskytovateli svého hudebního vzdělání velmi vděčen ne jeden hudebník (a to nejen amatér...). K tomu je třeba kromě obecných hráčských dovedností a určité míry zručnosti také jisté teoretické přípravy (vědět, kam se hodí ten-který interval, základní povědomí o harmonickém průběhu doprovázené písničky apod.). Již jen z tohoto stručného nástinu je zřejmé, že obě zmiňované oblasti je nutno vyučovat odděleně a k případnému propojení přistoupit až v závěru celého vyučovacího procesu, a to ještě navíc velmi diferencovaně vzhledem ke stupni hudebního vývoje a celkovému hudebnímu nadání konkrétního žáka. Celkově jsem přesvědčen, že improvizace jako doplňková forma výuky výborně doplňuje klasickou formu výuky hry na příčnou flétnu tím, že rozšiřuje nejen žákovu hudebnost, ale také jeho nástrojovou technickou i nátiskovou posibilitu (samozřejmě při dodržování navržených didaktických postupů a při neustálé bedlivé kontrole vyučujícího pedagoga).

Výukové jednotky

Návrh improvizčních kurzů v deseti lekcích – (probrat jednu lekci může trvat 2 až 4 vyučovací hodiny)

2.1 lekce

Povídání si o improvizaci

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety

Didaktické pomůcky

Nahrávky improvizací v nejrůznějších stylech a žánrech

Didaktické pomůcky

Tato první lekce bude především „povídací“. Zkusíme žákům vysvětlit, co to improvizace vlastně je a čím se liší od „normální“ hry na nástroj, tak jak jsou zvyklí – tedy především hra z not.

Očekávané cíle

Cílem nejen této lekce je žákům ukázat, že existuje typ hudební produkce, při kterém se nehraje podle not, ale hraje se tzv. "z hlavy", ne ovšem to, co se hráč naučil před tím z paměti, ale to, co okamžitě na místě "vymýšlí".

Popis hodiny

Je nutno předem vysvětlit zmiňované dvě výukové linie, jimiž se samotná výuka bude zabývat. Bylo by vhodné obě tyto linie představit pomocí zvolených hudebních ukázek, ale také již hned na počátku výuky předvést ukázky kýženého závěrečného propojení obou výukových linií (zde je nejvhodnější ukázkou nějaká nahrávka improvizace z oblasti např. free-jazzu).

Pro ukázkou svobodného vytváření zvuků na příčné flétně bych zvolil nějaké ukázky lidové etnické hudby. Pro spontánní tvoření vedlejších hlasů bych zvolil ukázky například českého, moravského nebo slovenského folklóru. Žákům je třeba vysvětlit, co je to v hudbě druhý hlas, jak se v tom – kterém hudebním stylu dělá. V české nebo německé hudební tradici jsou to zejména tercie, případně sexty. Středověk byl jiný, užíval jiných intervalů (především intervaly čisté, a to kvinty, kvarty nebo oktávy). Jiná je také keltská hudba atd. Můžeme si popovídat a ukázat, co je to kánon. Můžeme vysvětlit rozdíl mezi homofonií a polyfonií. Na závěr této lekce můžeme zkusit vymyslet a zahrát vlastní kánon.

2.2 lekce

Psychické uvolnění při používání hudebního nástroje

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety

Didaktické pomůcky

Flétna

Anotace aktivity

V této lekci se budeme učit improvizovat a napodobovat zvuky z přírody a třeba i zvuky města apod.

Očekávané cíle

Děti jsou často vedeny k tomu, že jiný než „krásný“ zvuk není přípustný, je jimi považován za chybu. Cílem je poznat a pocítit, že i „nehudební“ zvuky jsou součástí hudebního vyjádření, nemusí jít nutně o chybu. Toto poznání cílíme tak, aby se student uvolnil a oprostil od úzkostné sevřenosti.

Popis hodiny

V této lekci budeme pracovat s příčnou flétnou jako s nástrojem určeným pro výrobu a vymýšlení nejrůznějších zvuků, které jsou jiné než ty, které žáci užívají při běžné výuce. Můžeme zkusit všechno možné: klapání na klapky, pizzicato, glissando (máme-li v dispozici nástroj s francouzskou mechanikou – tedy s dírkami v klapkách), pískání ptáků, houkání parníku, troubení lokomotivy, whistle tóny, zpívání do flétny, napodobování slovenské fujary (používání tónů alikvótní řady), pokoušení se o vícezvuky. Všechny tyto techniky si musí nejprve osvojit pedagog, aby je dokázal žákům osobně ukázat. Jak jsem již psal v úvodu, tyto techniky jsou velmi dobrou průpravou pro rozšíření zejména nátiskových dovedností. Můžeme zkusit flétnou vyjadřovat nejrůznější pocity: vzlykání, smích, chrápání apod. Flétnou lze napodobovat zvuky z přírody: štěkání, mňoukání, pískot ptáků, hučení vody apod. Můžeme napodobovat zvuky města: klaksony aut, signály mobilních telefonů, zvonění tramvají, autobusů, metra apod. Všechna tato cvičení slouží k tomu, aby se žáci uvolnili a připravili své myšlení k úplně jinému hudebnímu projevu.

Na závěr této lekce doporučuji sesumírovat vše, co jsme na nástroj „vynalézali“, a říct si, jak jsme toho kterého zvuku dosáhli. Doporučuji všechny zvuky znovu vyzkoušet, prakticky je zahrát a písemně zaznamenat, co musí hráč s nástrojem udělat, aby se podařil zamýšlený zvuk. Vysvětlíme žákům, že je důležité, aby si všechny osvojené dovednosti doma sami zkusili znovu zahrát a také, aby si všechny postupy pokud možno zapamatovali, protože tyto dovednosti obohatí jejich případné další improvizční snažení.

2.3 lekce

Tvorba druhého hlasu

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety

Didaktické pomůcky

Flétna, klavír/klávesy, notový papír, tužka

Anotace aktivity

V této lekci se budeme zabývat výukou různých způsobů hry druhého hlasu k jednoduché melodii.

Očekávané cíle

Ideálním cílem této lekce je vytvoření nejjednodušších druhých hlasů k melodiím a to nejen hrou na flétnu. Cílem je schopnost druhý hlas i zazpívat.

Popis hodiny

Nejdříve si ukážeme na klavíru základní harmonický průběh zvolené písničky a v rámci tohoto plánu (tónika, dominanta, subdominanta apod.) budeme u druhého hlasu rozlišovat, které tóny se „hodí“ a které tóny se „nehodí“. Doporučil bych jako výukovou píseň zvolit „Prší, prší, jen se leje“, protože tato píseň se dá prakticky celá doprovodit ve spodní tercii, ale je možno s úspěchem ukázat i na jiné možnosti a seznámit žáky s tím, jak se díky použití různých intervalů mezi doprovodným hlasem a základní melodií mění charakter celé písničky. Můžeme také zkusit vícehlas. V kolektivu tří až pěti hráčů je možno snadno vytvořit tří až pětihlasou fakturu. Budeme se učit určovat hráče basového hlasu. Ukážeme si, které tóny jsou určující, jako basové pro logický harmonický průběh hudební faktury. Budeme žákům vysvětlovat, jaký charakter má basový hlas, jaký charakter mají případné vnitřní hlasy atd. Poté je možno zahrát písničku ve vlastním jednoduchém aranžmá. Připadá mi důležité a doporučoval bych, aby si žáci své vlastní hlasy sami zapisovali do not. Tříbí si tím svoji hudební představivost. Za domácí úkol by si každý žák měl připravit sám v notách smysluplný druhý hlas k vybrané lidové písni, naučit se jej z paměti zahrát a na další hodině předvést s perspektivou, že bude postupně schopen tyto dovednosti aplikovat již bez větších příprav, rovnou z „hlavy“, i na jiné melodie. Mám zde na mysli schopnost okamžitě poznat, kde se hodí ten – který interval. Na závěr je třeba říct, že musíme žáky ubezpečit, že tyto dovednosti se nezískají ze dne na den a jsou výsledkem dlouhodobějšího snažení. Za důležité považuji z počátku zapisovat vymyšlené druhé hlasy do not.

2.4 lekce

Výroba „vlastních zvuků“

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety

Didaktické pomůcky

Flétna, notové zápisy z minulé lekce, notový papír, tužka

Anotace aktivity

Vymýšlení a tvorba hudebního vyjádření zvolených konkrétních nálad

Očekávané cíle

Cílem je „zhudebnění“ pohádky, různých příběhů atd. Jde nám o probuzení vlastní tvorby hudby a zvuků – jakýsi pokus o hudební „kompozici“. Podpora svobodné hudební tvořivosti a představivosti.

Popis hodiny

Lekce slouží především k uvolnění myšlení žáků, aby se nestyděli a měli otevřenou mysl k vnímání a provozování hudby nad rámec daný běžnou vyučovací a provozovací praxí. Nejprve si zopakujeme zapsané zvukové objevy z předminulé hodiny. Budeme se více zabývat tzv. normálním hraním, ale postupně budeme vycházet právě z těch cvičení z předminulé hodiny. Budeme se pokoušet vymýšlet vlastní logické melodické zpracování určitých konkrétních zadání a hudebně vyjadřovat nejrůznější charakter a pocity. Můžeme přitom vycházet například z pohádek. Zkusíme to nejprve slovně: co řekne zlý černokněžník, vlk, čarodějnice, zlý král apod. Úplně jiný charakter bude mít Šípková Růženka, Karkulka, hodná princezna apod. Jinak hudebně vyjádříme hloupého Honzu, jinak prince Bajaju atd. Tyto charakter se pokusíme vyjádřit hrou na flétnu třeba i s použitím neobvyklých zvukových postupů vytvořených a zapsaných předminulou hodinu. Samozřejmě není nutno užívat jako předlohy pouze pohádky. Můžeme stejně tak dobře použít postavy z oblíbených filmů, nebo lidské charakter obecně - bez jakékoliv personifikace. Jde o to, co nejvíce se trefit do myšlení konkrétního žáka, aby se těmito praktikám otevřel. Tyto hudební pokusy by měly být krátké. Klademe zde důraz především na schopnost postižení charakterů za použití jednoduché, okamžitě vymyšlené melodie. Jedná se nám o srozumitelnost záměru.

2.5 lekce

Schopnost tvořit druhé hlasy k písničkám

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety

Didaktické pomůcky

Flétna, doprovodný harmonický nástroj – kytara, klavír atd.

Anotace aktivity

Rozvíjení 3. lekce – další, navazující, rozvíjení tvorby druhých hlasů

Očekávané cíle

První pokusy a rozvinutí „kontrapunktického“ myšlení. Máme zde na mysli způsob tvorby druhých hlasů, kdy druhý hlas nemá stejnou rytmickou strukturu, jako hlas první.

Popis hodiny

Především se budeme v této lekci věnovat kontrole úkolu z 3. lekce. Znamená to, že žáci přehrají své připravené druhé hlasy k písničkám. Opravíme společně případné zjevné chyby a řekneme si také o situacích, které žáci vyřešili zjevně špatně, ale také třeba o situacích, které vyřešili pouze méně šikovně anebo i kdyby bylo vše správně, budeme společně hledat i jiná možná správná řešení. Dnes budeme potřebovat klavír, abychom zahráli harmonickou kostru známé písně. Žáci se budou postupně střídat v hraní melodie a doprovodu. Jeden bude hrát melodii a druhý doprovodný hlas rovnou z hlavy. Vůbec nevadí, když se to zpočátku nebude dařit. Je velmi důležité pochválit každou vydařenou maličkost. To platí mimochodem v celém tomto kurzu. Stále máme na mysli, že musíme během hry vyhodnocovat, které tóny se v tu chvíli hodí, a které ne.

Ke správnému rozhodování nám jako vodítko poslouží právě harmonický doprovod. Nemusí to být jen klavír, umíme-li hrát na kytaru, je stejně vhodná také kytara. Vydaří-li se nám práce na lidových písních, můžeme postupně zařazovat i hudbu z jiných hudebních žánrů. Učitel by měl upozorňovat na žánrové odlišnosti a tyto odlišnosti postupně uplatňovat i při tvorbě druhých hlasů. Bude-li se žákům dařit, můžeme přistoupit na tvorbu samostatnějších druhých hlasů, to znamená pracovat částečně na kontrapunktickém myšlení. Mám zde na mysli způsob tvorby druhých hlasů, při kterém tento druhý hlas nemá stejnou rytmickou strukturu, jako hlas první.

2.6 lekce

Svobodná tvorba vlastní melodie

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety

Didaktické pomůcky

Flétna, doprovodný harmonický nástroj, druhá flétna, notový papír, tabule

Anotace aktivity

Vlastní hudební tvorba

Očekávané cíle

Cílem, který máme před sebou, je vytvoření vlastní hudby, vlastní melodie a to tak, že tato melodie může být také zapsána studentem do not. Snahou je vědomé tvoření na základě rozmyslu a poučenosti.

Popis hodiny

Nejvhodnější se mi zdá na začátek nějaká vlastní písnička, třeba ukolébavka nebo něco jinak charakteristického. Zde je potřeba přeci jen poněkud malé teoretické přípravy, protože úkol složit vlastní melodii není vůbec snadný. Představuji si to např. takto: Učitel předvede nějakou hodně srozumitelnou a velmi přehledně vystavěnou písničku. Společně si ji s žáky zahraje, třeba i s improvizovaným druhým hlasem. Učitel potom napíše tuto přehrávanou melodii na tabuli a ukáže žákům její stavbu (dvoutaktí, periodu, předvětí, závětí atd.). Seznámí žáky s logikou vnitřní výstavby melodie – stoupající, klesající tendence, otevírací nebo uzavírací charakter atd. Můžeme žáky také seznámit s existencí dvoutaktí jako základního stavebního prvku téměř každé periodické melodie. Žáci potom budou zkoušet napsat vlastní melodii, ovšem postavenou na půdorysu předváděné písničky. Prostě v ní "jen změní noty". Postupem času můžeme začít se vzdalováním se od vzoru a zkoušet si různé nepravidelnosti – rozšiřování, zkracování prvků v periodě. Samozřejmě je vhodné všechny (i ty méně vydařené pokusy) ihned hrát a improvizovat k nim druhé hlasy. Za domácí úkol bych potom žákům uložil vypracovat vlastní melodii, která by co možná nejlépe charakterizovala to, co si žák dopředu určí.

2.7 lekce

Princip variace (s odkazem také k jazzu...)

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

Lekce je určena dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety

Didaktické pomůcky

Flétna, hudební aparatura – cokoliv vhodné k reprodukci hudebních nahrávek

Didaktické pomůcky

Variační princip jednoduchých, přehledných melodií. Ukázky pomocí nahrávek

Očekávané cíle

Vytvoření hudebních variací na dané téma a ukázání spojitosti s improvizací. Seznámení s principem stupnic a pokus s jejich použitím v konkrétním případě

Popis hodiny

V této lekci budeme opět pracovat s jednoduchou melodií. Tentokrát budeme měnit a obohacovat pouze tuto konkrétní melodii a nebudeme ani se zabývat jinými hlasy. Budeme se pokoušet tuto melodii různě zdobit nebo jinak "vylepšovat". Z nahrávek předvedeme žákům příklady variací v různých hudebních stylech i slozích (Bach, Beethoven, Mozart, Paganini, Rachmaninov...). Popovídáme si o principu passacaglie - tj. zachování harmonické kostry (Pachelbel, Greensleeves apod.). Můžeme se pokusit do těchto známých variačních skladeb pokoušet vymýšlet své vlastní variace. Opět zde pracujeme s principem vhodných, méně vhodných a zcela nevhodných tónů v dané situaci. Vysvětlíme si princip tzv. průchodných tónů na nepřízvučných dobách a tím zjistíme, že můžeme také v improvizaci za určitých okolností použít i tónů, které se v tu chvíli do harmonie nehodí, ale na nepřízvučné době to nevádí, zejména když je tím způsobem posílena melodičnost. Ukážeme si, jak je melodie ochuzená, jestliže se improvizátor pohybuje pouze v "bezpečném" terénu harmonických tónů"... Zde by měl učitel k pobavení předvést improvizaci složenou pouze z "vhodných", tzn. harmonických tónů. Logicky z toho vylezou pouze akordické rozklady. Měli bychom si říct, že na principu variační práce je postaven celý jeden moderní hudební žánr. Tím žánrem je jazz. Ukážeme si základní principy improvizací jazzového hudebníka. Základem je neměnná, pevná harmonická kostra a v melodických variacích užití ustálených jazzových stupnic. Hráč, který tyto stupnice zná a bezpečně se v nich pohybuje, tedy nemůže zahrát "vedle". Tyto stupnice také svým intervalovým složením určují celkový charakter tohoto hudebního žánru.

Můžeme ukázat princip tzv. citlivých tónů. Tyto principy jsou zřejmě vhodné hlavně pro žáky, kteří už jsou starší a zkušenější. Můžeme žáky seznámit se základními tzv. bluesovými stupnicemi, ukázat rozdíly ve srovnání s tradičními tzv. církevními stupnicemi. Měli bychom si zde především všimnout citlivých tónů a jejich účinném užití v jazzové i jiné improvizaci. Samozřejmě je vhodné všechno prokládat ukázkami z nahrávek. Ještě bych závěrem doporučil zmínit varhanní improvizaci (především v církevní hudební praxi). Rozdíl mezi tímto typem improvizace a tradičním pojetím variační práce spočívá především v tom, že u varhanní improvizace se často jedná právě především o změny v harmonické kostře na rozdíl od variací. Tuto oblast bych však s ohledem na jednohlasý charakter příčné flétny zmínil pouze teoreticky.

2.8 lekce

Propojení obou výukových linií

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety

Didaktické pomůcky

Flétna, akordický hudební nástroj

Anotace aktivity

Volná improvizace na daný basový základ

Očekávané cíle

Tato lekce je ideální pro více studentů najednou, není-li to možné, postačí, když bude hrát učitel a žák, ale preferujeme hromadnou lekci. Studenti by měli zkoušet tzv. „jammování“.

Popis hodiny

V této fázi výuky se již jednoznačně dostáváme do situace, kdy se nám dvě původně zcela oddělené výukové linie začínají spojovat v jednu činnost. Samozřejmě je nutné všechny osvojené principy neustále opakovat, a především v přístupu k žákům respektovat jejich individualitu. Improvizace je tvůrčí činnost, a proto se zde vždy projeví individuální vlastnosti a schopnosti každého žáka možná ve větší míře než při tradiční výuce. V této lekci se budeme pokoušet o volnou improvizaci na daný basový základ. Můžeme dokonce nechat improvizovat několik žáků současně. Při dodržení osvojených principů z dřívějších lekcí by to vůbec nemuselo znít všechno špatně. Dostáváme se do fáze, kdy zkusíme provozovat něco, čemu jazzoví hudebníci říkají "jammování". To se může stát skvělou hudební zábavou pro všechny zúčastněné a při troše jisté „drzosti“ a s rostoucím množstvím nabytých zkušeností se „jammování“ dá provozovat s úspěchem i před publikem... Bylo by dobré, aby nehráli stále všechno všichni najednou, ale spíše aby se žáci učili poslouchat se navzájem a nechat se tak inspirovat, protože vzájemná inspirace je velmi důležitou součástí umění improvizace. Z celé škály možností, co lze v daný moment zahrát, akcentuje každý hudebník na základě jedinečnosti své osobnosti u hudebnosti jiné principy než jeho muzikantský kolega. Pomalu můžeme začít uvažovat také o tom, že můžeme zvát do svých produkcí žáky z jiných hudebních oddělení (je-li taková možnost). Zde je třeba také naučit se respektovat stylové tíhnutí většiny zúčastněných a případně se jim přizpůsobit. Ovšem, ve výsledku musí učitel určit základní stylové ukotvení improvizace a případně toto ukotvení proměňovat.

2.9 lekce

Dopilování umění hrát druhé hlasy

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety

Didaktické pomůcky

Flétna, druhá flétna, zařízení k reprodukci hudebních nahrávek

Anotace aktivity

Vysvětlení a procvičování principu komplementárního rytmu

Očekávané cíle

Cílem je zde doplňování hrané melodie různými možnými způsoby, doplňování „mezer“ v hudbě – ať již záměrných (didaktických) nebo nezáměrných. Návěst „dorečení nedorečeného“.

Popis hodiny

Předposlední lekce bude věnována dotážení umění spontánně z hlavy vytvářet druhý hlas, protože to je disciplína oceňovaná zejména v amatérském hudebním prostředí. Již umíme užívat vhodných akordických tónů podle harmonického plánu, víme, že je žádoucí užití i neakordických tónů na nepřívzvučných dobách jako průchodné tóny nebo na přízvukných dobách jako záměrnou, ozdobnou disonanci (s tímto doporučuji zacházet velmi opatrně, přestože je to velmi zábavné...). V dnešní lekci si vysvětlíme pojem "komplementární rytmus" - tzn., že druhý hlas může rytmicky obohatit, doplnit hlas první rychlejším pohybem vzhledem k pomalejší melodii tak, aby metrum stále pravidelně „tepalo“. Zde je vhodné opět názorně ukázat příklady z nahrávek. Vhodné jsou např. barokní tzv. triové sonáty starých mistrů. Tento princip můžeme v improvizaci druhých hlasů uplatnit také jako prvek tektonický. Tento princip spočívá v tom, že melodie se zpravidla skládá z pravidelných částí (věta, perioda). Na konci těchto částí (fráze) zpravidla spočine tak, jako spočine hovořící člověk, když dokončí např. větu. A právě zde je příležitost pro druhý, doprovodný hlas, kdy vyplní vzniklou odmlku a na chvíli může dominovat. Je třeba najít nebo předvést vhodný příklad. Tuto dovednost je potřeba náležitě vyzkoušet a hledat. Způsobů je celá řada, od variačního zopakování hlavní melodie až k samostatně improvizované mezivěť, se základní melodií nijak nespojující.

2.10 lekce

Nácvik improvizálního vystoupení

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety

Didaktické pomůcky

Flétna, druhá flétna

Anotace aktivity

Shrnutí předešlých lekcí a praktické veřejné nebo alespoň společné předvedení.

Očekávané cíle

Cílem je postupně propojit všechny nové znalosti, zkušenosti a dovednosti z předešlých lekcí. Tato lekce, ale vlastně i všechny předešlé, je myšlena jako práce na vícero hodin. Nicméně tato konkrétní hodina je shrnující v tom smyslu, že studenti předvedou vše, co se naučili veřejně, formou koncertu nebo přehrávky.

Popis hodiny

Tato poslední lekce je shrnující. Může sice trvat i celou řadu vyučovacích hodin, ale nového se již nebudeme učit nic, i když jsme problematiku improvizace ani zdaleka nevyčerpali. Smyslem tohoto kurzu je vlastně "pouze" pokus o probuzení zájmu o tuto činnost u žáků a také jejich určité osvobození se ve vztahu ke svému hudebnímu nástroji. Celý tento kurs by měl mít důstojné zakončení v podobě nějakého veřejného improvizálního vystoupení (koncertu). Takové vystoupení může mít nejrůznější podobu. Zde neexistuje návod. Musíme postupovat s ohledem na individuální možnosti, dovednosti i záliby jednotlivých žáků, které má pedagog k dispozici. Vystoupení by mělo zahrnovat všechny způsoby improvizace, kterých jsme se během uplynulých lekcí dotkli. Můžeme zinscenovat improvizální hudební pohádku, můžeme zahrát variace na známou melodii, předvést schopnost improvizovat druhé hlasy a třeba náš koncert završit společným „jammováním“.

Slovo na závěr

Za nejdůležitější výstup z kurzů považuji to, aby osvojené dovednosti získal žák jako dovednosti trvalé. Je proto třeba postupovat tak rychle nebo pomalu, aby si žáci byli schopni získané dovednosti uložit do svého podvědomí a tvůrčím způsobem je dál zpracovávat a rozvíjet. Z toho důvodu není možné přesně určit délku trvání jednotlivých lekcí. Já (autor) se domnívám, že každá lekce by se měla probírat cca jeden měsíc (tedy 4 vyučovací hodiny). Celý kurs je tedy práce na jeden rok. Je možno postupovat i rychleji – zejména se staršími žáky. Tuto metodiku je možné uplatnit také na nejrůznějších prázdninových hudebních aktivitách (hudební tábory, kurzy, tvůrčí dílny). Velmi důležité je také vybrat vhodný kolektiv žáků do improvizčních skupin. Žáci by měli být kompatibilní svým věkem, hudebním rozhledem i nástrojovými schopnostmi tak, aby nikdo z nich příliš nevyčníval a aby se mohli všichni vzájemně inspirovat, což je nejlepší předpoklad pro zdárné rozvíjení hudebnosti v oblasti improvizace.

3. Ukázkové lekce improvizace na smyčcových nástrojích

**lekce jsou zpracovány pro hru na housle, principy jsou však
přenosné do dalších smyčcových nástrojů**

Úvod

Pokus o popis současného stavu výuky na hudební nástroje – hlavní teze

V době romantismu se v hudbě pomalu začal objevovat nový fenomén, který se ve dvacátém století stal v některých druzích hudby dominantním. Ve stručnosti lze situaci popsat jako rozdělení hudebníků na tvůrce hudby (skladatele) a interprety. Samozřejmě, toto rozdělení existovalo vždy, nicméně nešlo o rozdělení tak výrazné jako dnes.

V klasické hudbě baroka a klasicismu byl stav nejvyrovnanější. Bylo to období, kdy hudební interpreti dosti zevrubně rozuměli hudbě, kterou hráli, a bylo běžné, že byli schopni samostatné hudební kompozice, s tím, že umění hudební improvizace bylo samozřejmě základní výbavou a vzděláním. Je to dáno i tím, že hudba této doby byla v jistém smyslu „přehledná“ a hudební pravidla byla dosti pevně daná. Interpreti dbali na zvládnutí hudebního řemesla, interpretační umění bylo součástí většího celku hudebních dovedností.

V 19. století začala narůstat obtížnost hudební partů a ve 20. století se staly natolik náročnými, že se interpretace zákonitě stala samostatným hudebním oborem. Tím se nároky na hudebníky ještě zvyšovaly – interpretační umění se začalo posuzovat zcela odděleně od posuzování hodnoty samotné hudební kompozice.

Specializace sebou přináší nebo může přinášet jisté „odtržení“ celku. Platí to prakticky ve všech oborech lidské činnosti – specializovanost je pokrokem, ovšem... - má kromě výhod i své nevýhody. Platí to i u interpretačního umění. Proč se při výuce nepokusit o jistý návrat do „komplexnějších“ časů a cíleně se nepokoušet o hlubší pochopení hudebního materiálu, který profesionálně hrajeme? A to právě formou improvizace?

Například špičkový kuchař – pokud rozumí surovinám, ze kterých vaří, zná jejich historii, ovládá základy chemických procesů atd. – jeho kuchařská fantazie má dobré předpoklady pro rozkvět. Samozřejmě, existují vynikající kuchaři, absolventi elitních škol, kteří dokonale ovládají postupy, gramáže, hygienické předpisy a přeče – fantazie se může rozvinout snadněji tam, kde máme širší, řekněme komplexnější znalosti. Aby kuchař mohl při vytváření jídel improvizovat a přistupovat k procesu tvůrčím způsobem, musí dokázat pravidla v jistém smyslu vytvářet sám, nikoli pouze naplňovat sadu nutných (a ověřených) postupů. Chceme-li pravidla používat tvůrčím způsobem, pomůže nám jejich pochopení. Cesta k improvizaci vede přes poznání, cesta k poznání vede skrze improvizaci. Výsledkem bývá větší fantazie a svoboda. Toto je má odpověď pro toho, kdo vznese dotaz, k čemu by mohlo interpretům být dobré toto „rozšíření“.

Mým interpretačním oborem je hra na housle. Základním etalonem výuky houslové hry je dodnes **Otakar Ševčík** a jeho **Škola houslové techniky**. Ševčík je stále platný, a dokud budeme hrát hudbu baroka, klasicismu a romantismu, platným zůstane. Zároveň je ale Ševčík jistým „prokletím“ a paradoxně zdrojem určitých problémů. Jeho metoda vede adepta houslí od naprostého začátku sadou cvičení, která představují modelové situace, ve kterých se pak ocitáme při hře hudebních skladeb – to jest, učíme se výměny poloh, stupnice, akordy, glissanda, sady hmatů, vibrato, používání prstokladů a podobně. Ovšem, teprve až ve vyšších opusech jeho školy nastává výuka sluchu při hře dvojhmatů, výuka základních pravidel pro intonační souvislosti tónů, chápání harmonie, používání stupnic v konkrétních souvislostech!!! Přestože Ševčíkova škola je v podstatě geniálním systémem, který člověka dovede od prvních pokusů až k interpretaci, vlastně končí tím, čím by se možná mělo začínat... – hledáním samotné krásy a souvislostí tónů, hudební fráze, hudební formy. V okamžiku, kdy geniální Ševčík dovede studenta do situace „použitelného“ houslisty, teprve pak houslista zažívá „procitnutí“ – zjišťuje, jakou hudbu hraje. Jenže ono už bývá často trochu pozdě, protože mnoho vysoce funkčních technických návyků je v tu chvíli již jaksi mechanických (což je právě oním cílem houslových škol) a už bývá velice obtížné, aby tyto postupy posloužily hudební svobodě. Má to obhajitelnou a ověřenou výhodu, a sice tu, že tato globální pravidla umožnila veliký nárůst kvality souborové hry. Orchester potřebuje profesionály, kteří vychází z podobného, a tudíž podobně hrají - mají podobné návyky. Nevýhodou je výše popsané.

Co navrhuji? Rozhodně nechci kritizovat dokonalé a časem prověřené metody houslových škol.

Než se pustíme do větších konkrétností na příkladech z lekcí houslí v ZUŠ, chci znovu konstatovat, že posun ve výuce není dobré charakterizovat jako návrat do minulých časů a přístupů. Rád bych tyto přístupy rozšířil. I když se může zdát, že se občas vymezím proti dvacátému století a „Ševčíkovskému“ přístupu, není to tak. Na jeho postupy se musí navázat, jsou dokonalé, ale... - je dobré zkoušet, aby děti začaly mít hudbu rády skrze porozumění a zážitky jiné než jen mechanické. Dovolím si prohlásit, že „trápit“ děti pouze Ševčíkem začíná být mimo módu. Stejně jako je smyslem čtení zážitek z porozumění textu, nikoliv bezchybné presentování zpaměti, chceme se i v hudbě vrátit k porozumění, které je možná důležitější než podávání heroických interpretačních výkonů. Hudbu i text tvoří významy, nálady. Jde mi o to, aby hudební řeč byla podobna opravdové řeči - když mluvíme, známe pravidla, ale svou řeč se neučíme nazpaměť, ani ji nenacvičujeme ... V tom je naše řeč tvůrčí, je to improvizace. Proč bychom podobně nezkusili nakládat i s hudebním vyjádřením?

Ukázkové lekce zde uvedené mohou být vnímány dvěma způsoby. První, který bych doporučil, vychází z návaznosti jednotlivých lekcí, lze je tedy vnímat jako jistou učební osnovu, která ve svém celku popisuje cestu k vytčenému cíli. Zároveň lze téměř všechny lekce vnímat samostatně, ovšem s doporučením přihlídnout k celkovému kontextu. Proč doporučuji vnímat je v návaznosti jako jeden celek? Hra na housle je v rané fázi mimořádně obtížná, proto při snaze o improvizaci doporučuji tyto snahy začlenit do lekcí trvale od samých začátků. Každá lekce může být zakončena lekcí následující: dítě se na první hodině s novým materiálem seznamuje a snaží se ho pochopit, doma pak cvičí (doufejme), a teprve na další hodině je schopno látku předvést a je možno na ní vlastně až teprve pak začít reálně pracovat. Každá ukázková lekce by měla být zopakována. U malých dětí to vlastně jinak nejde. Zde se může přístup lišit - různí jedinci jsou různě talentovaní, hrají rozdílně dlouho a každý má samozřejmě jinou dynamiku vývoje. Rovněž je evidentní rozdíl mezi člověkem osmiletým, jedenáctiletým a čtrnáctiletým... Celkově je ale nutné vést v patrnosti fakt, že vše, co se učíme, učíme se i opakováním. Ukázková hodina a její smysl je završen pouze při navazování a opakování.

3.1 lekce

Nácvik vědomého hraní, které není založeno na hmatové orientaci

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety.

Didaktické pomůcky

Housle, metronom, klavír/klávesy, notový papír

Anotace aktivity

Cílem je naučit studenta nehrát mechanicky, ale uvědoměle. Jde o práci systematickou a dlouhodobou. Tuto lekci je nutno rozvíjet v dalších, následujících. Lekce směřuje k budoucímu praktickému pochopení a k pohotové aplikaci hry ve více tóninách a propojení se základní hudební teorií v součinnosti s výukou hudební nauky. Vzhledem k obtížnosti houslové hry je nejběžnější situací tzv. manuální hraní - to je kupodivu podobné s klávesovými nástroji. Ano, i houslisté, kteří by měli hrát především podle sluchu a sluchové představy, inklinují pouze k memorování prstokladů. To spočívá v tom, že dítě se postupně naučí nazpaměť sadu prstokladů a smyků. Následná hra písničky je pak ovšem založena na tom, že dítě vlastně neví, co hraje. Teprve, když dokáže postupně transponovat a píseň zahrát alespoň ve dvou tóninách, otevírá se mu cesta k propojení s teorií z výuky hudební nauky. Neučí se tak jen hru na hudební nástroj, učí se vlastně chápat základní principy hudby.

Očekávané cíle

Na konci hodiny by student měl být schopen to, co hraje, zazpívat a zapsat do not i se správným předznamenáním. Snaha je, aby student byl schopen i bez houslí v ruce vyjmenovat noty, které následně zahraje, to znamená myslet dříve než konat, tedy konat vědomě. Snahou je, aby houslista dokázal vyjmenovat a zazpívat konkrétní stupnici/tóninu, ve které se zvolená píseň odehrává. Pro tento účel volíme píseň sice nezáživnou, ale notoricky známou, a sice „Ovčáci, čtveráci“. Volba na tuto píseň padá právě proto, že je nutné, aby dítě píseň znalo podle sluchu a aby její "houslová" obtížnost nebyla příliš velká. Zvyšuje se tím rychlost pochopení notového zápisu a vznikne snadnější situace pro transpozici do jiné tóniny - dítě nebude tolik fixováno na prstoklad, ale může se přidržet sluchové představy.

Popis hodiny

1. Na začátku hodiny se učíme intonačně co nejlépe zazpívat píseň „Ovčáci, čtveráci“. Ideální je použít i vytleskávání a tím spojit zpěv i se správným rytmem. To se ukazuje často obtížné a tak vytleskávání může převzít učitel - mnoho dětí má s vykonáváním více činností z počátku problém.

2. Student dostane notový papír a tužku a nyní je cílem tuto píseň zapsat do not. Pokud to dítě ještě nedokáže, což je běžné, píseň mu diktujeme. Ideální je začít „Ovčáci, čtveráci“ v C dur. Je naprosto zásadní, aby dítě píseň zapisovalo samo! Zda se mu to musí diktovat či ne, není příliš podstatné. Důležité je, aby dítě zapisovalo ručně tužkou! To zdůrazňuji, protože některé děti mají v telefonech různé notační aplikace. Takové aplikace jsou jistě dobrou pomůckou, bohužel ale víme od neurologů, že to, co zapíšeme ručně, si ŘÁDOVĚ lépe zapamatujeme. S tím souvisí i princip, kdy dítě chybu nesmí gumovat, ale pro učení se je lepší chybu škrtnout a správnou verzi napsat vedle. Chyba, která je vidět, totiž stále poukazuje a odkazuje na pochybení v myšlenkovém postupu. Tedy, čistopis rozhodně není cílem! U každé noty je potřeba napsat jméno noty, prst a strunu, na které se prst nalézá. Souběžně se žákem zapisuje totéž i učitel, ale pouze jako holý zápis, kde jsou zapsané pouze noty v notové osnově - použití tohoto notového zápisu bude mít později velkou důležitost.

3. Student následně dostane informaci, že píseň v C dur nemá předznamenání, a ukáže se mu, že na klavírních klávesách se jedná o samé bílé klávesy. Necháme ho stupnici C dur vyťukat na klaviatuře, názorně je mu učitelem předvedeno, že celá naše píseň si vybírá právě z těchto tónů/kláves.

4. Nyní si student vezme housle - bez smyčce - a začíná náročný výcvik stupnice C dur. Se smyčcem je totiž následné cvičení zbytečně komplikované. Spočívá v tomto: nejdříve musí NAHLAS říct tón, který vidí v notách a který bude hrát, pak řekne prst, kterým se bude hrát, pak strunu, na které se tento tón bude hrát, a teprve ohlášený tón pak brnkne. Ozve se tedy toto - žák řekne - C třetím (prstem) na struně G, brnk, D prázdná, brnk, E prvním na struně D, brnk atd. Je důležité dbát, aby student, když udělá chybu, opravil ji návratem k předchozímu tónu. To samé platí pro případ, kdy mu musíme poradit - rovněž by měl zahrát znovu od předešlého tónu.

Vycházím z "průměrného" žáka, který toto stihne jakž takž během této jedné hodiny. Pojdme se podívat na další lekci.

3.2 lekce

Pokračování nácvičku vědomého hraní

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety.

Didaktické pomůcky

Housle, metronom, klavír/klávesy, notový papír

Anotace aktivity

Tato hodina striktně navazuje na předešlou. Aby toto bylo možné, je potřeba zkontrolovat, zda a kolik si dítě zapamatovalo z minulé hodiny. Z části tedy půjde o opakování a teprve pak lze navázat.

Očekávané cíle

V této lekci bychom měli dokázat postoupit ke hře z not, kde nejsou žádné jiné údaje než právě notový zápis. Cíl hodiny je poměrně jasný a zdánlivě jednoduchý. To, co budeme se žákem cvičit, vůbec jednoduché není, ale zkušenost mi říká, že když se studentovi věc vysvětlí jako jednoduchá, kupodivu to mnohým pomůže.

Popis hodiny

1. Začneme opakováním a chceme, aby byla píseň zazpívána. Poté by v rámci opakování mělo zaznít od dítěte toto – C třetím (prstem) na struně G, brnk atd.
2. Nyní přichází ke slovu zápis, který udělal sám učitel. Odlišnost je v tom, že již u not není napsán název noty, prstoklad ani struna, na které je konkrétní tón hrán. Zápis, který dělal student, dáme vedle těch učitelových a překryjeme je tak, aby nic nebylo vidět.
3. Student by nyní měl bez houslí opět zazpívat píseň - z učitelových not, přičemž místo textu písně budeme zpívat názvy tónů - tedy, místo „Ovčáci, čtveráci“ bude text C, E, G, C, E, G atd. Je to poměrně obtížné a pracné a často zdoluhavé. Dokázat toto bez poznamenaných údajů se ukazuje jako velice náročné na soustředění a učení se. Vlastní studentovy noty v tu chvíli slouží pouze jako "tahák", kam je možno nahlédnout v případě, že je bezradný. Následně tahák opět překryjeme. Snažíme se, aby název not odvodil ze stupnice C dur. Tahák přichází ke slovu až opravdu v zoufalé situaci. Opět platí pravidlo, že při každé chybě oprava začíná na předešlém tónu, ideálně ještě blíže k začátku.
4. Nyní si student opět vezme housle, stále ještě bez smyčce. Cílem je, aby z "abstraktních" not, z not bez údajů, tedy z not učitelových, dítě opět dokázalo nejdříve nahlas přesně říct, co zahraje

kterým prstem na které struně, a pak na strunu teprve brnklo. Platí, že samotný prst je lepší umístit na hmatník až poté, kdy student hlasitě oznámil kupříkladu G třetím prstem na struně D, vložit prst a pak brknout. Čím pokročilejší student, tím méně podstatné je tolik exaktní postup. U většiny stačí prostě oznámit, co udělá, a pak brknout.

5. Na závěr hodiny můžeme zkusit píseň již jen brnkat a snažit se o správný rytmus a intonaci. Můžeme dítě navnadit k domácí práci tím, že ho necháme zahrát smyčcem. To považuji za důležité, protože snaha o vědomé propojení teorie a hry je dosti náročná a některé děti už strašně moc chtějí "vyluzovat zvuky". Ano, teď přišla odměna, teď již má základy a už trochu ví, co hraje, nastal tedy čas zkusit píseň "zkompletovat".

3.3 lekce

Pokus o první transponování do jiné tóniny

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety.

Didaktické pomůcky

Housle, metronom, klavír/klávesy, notový papír

Anotace aktivity

Tato hodina volně navazuje na lekci č. 3 a bude velice náročná. Posun do jiné tóniny na houslích není ani vzdáleně příbuzný hře na klávesové nástroje. Zde nestačí melodii "posunout" o příslušný počet kláves. Mění se kompletně prstoklad a je tedy potřeba začít co nejjednodušším cvičením, které povede k postupnému pochopení. Budeme tedy cvičit takové tóniny, ve kterých se objevují co nejvíce prázdné struny.

Očekávané cíle

V této lekci se posuneme k transpozici písně do jiné tóniny a toto zároveň zapíšeme do not. Cílem je posunout píseň „Ovčáci, čtveráci“ z dosud používané tóniny C dur do tóniny G dur.

Popis hodiny

1. Začneme tím, že dítě zazpívá píseň tak, jak ji má nacvičenou, tedy v C dur. Potom zahrajeme tón G a dítě zazpívá píseň od tónu G. Na tom si vysvětlíme, že melodie zůstává stejná, jen je v jiné tónině. Předvedeme vše na klaviatuře klavíru, kláves atd.
2. Vezmeme notový zápis, kde již je zapsána píseň v C dur. Zapíšeme na další řádek melodii v G dur tak, že zápis bude graficky totožný s původním zápisem. Rozdíl bude v jiném prstokladu.
3. Student by měl zazpívat písničku opět tak, že místo textu písně bude nahlas jmenovat názvy not, tedy u písně „Ovčáci, čtveráci“ bude text G, H, D, G, H, D atd. Opět je to obtížné, pracné, zdoluhavé a velice náročné na soustředění.
4. Nyní student vezme do ruky housle a tentokrát je možno vzít i smyčec. Zahraje z paměti nebo z not – záleží na konkrétní situaci – písničku tak, jak ji umí, tedy v C dur a nyní nastane „zázrak“ – dítě zahraje podle not a napsaného prstokladu „Ovčáci, čtveráci“ v G dur. Podle mých zkušeností je vhodné výsledek nahrát, třeba na smartphone, protože dítě, které v tu chvíli hraje podle prstokladů,

někdy ještě nestíhá zaregistrovat, co se skutečně ozvalo. Z nahrávky však slyší, že se ozvala stará známá píseň! Jak je to možné? Vysvětlíme, že tóny tvořící výsledek byly vybírány z jiné stupnice.

5. Ke konci hodiny je tedy dobré začít vysvětlovat stupnici G dur. Zcela postačí, když si v notovém sešitu zaškrtně G dur stupnici, kde bývá napsána třeba jen v jedné oktávě, a dostane domácí úkol, a sice zakroužkovat tóny, ze kterých je složena písnička „Ovčáci, čtveráci“, a totéž požadovat i ve stupnici C dur. Upozorníme studenta, že na další hodině budeme pokračovat nácvikem těchto stupnic a že by bylo velice vhodné, aby se C dur i G dur naučil opravdu dobře i s příslušným akordem.

3.4 lekce

Poslední hodina, která se bude zabývat písní „Ovčáci, čtveráci“

ve více tóninách, bude hraná smyčcem a za doprovodu – na klavír, housle, kytaru atd. – co bude po ruce

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety.

Didaktické pomůcky

Housle, metronom, klavír/klávesy, notový papír

Anotace aktivity

„Koncertní“ provedení písně a to ve více tóninách a s doprovodem. Hra může být z not i z paměti. Dítě by mělo dokázat vše předem okomentovat – ideálně říct, ve které tónině se právě nachází, a zahrát příslušnou stupnici.

Očekávané cíle

Cíl zde není přímo v transponování písně samotné, spíše jde o ukázkou základního principu na jednoduchém příkladu. Díky tomuto příkladu by bylo ideální, kdyby student dokázal na konci hodiny vydedukovat transpozici do tóniny, kterou ještě nenacvičoval, tedy do zcela nové tóniny.

Popis hodiny

1. Melodie písničky, kterou student již umí v C dur a jakž takž v G dur, lze snadno zahrát i v dalších tóninách, a sice D dur, A dur a E dur. Než žákovi vysvětlíme, že tyto tóniny mají totožný prstoklad, jen hrajeme po jiné struně, snažíme se mu to zahrát a klást mu otázky. Hlavní otázka zní - co jsem udělal, že hraji píseň v D dur? (například). Vysvětlení by s naší pomocí mělo vést k pochopení, že pokud tato konkrétní píseň začíná od jiné prázdné struny, je logicky v jiné tónině. Dedukcí dospějeme k tomu, že tato verze je D dur. Tedy, opakujeme – když je tato verze D dur, z jaké stupnice jsou tóny, z nichž je píseň složena?

2. Tak, a přicházíme k praxi a pokusu o závěrečné provedení písně „Ovčáci, čtveráci“ ve všech tóninách, které jsme se naučili, i v těch, které teprve odvodíme. Příklad – začneme požadavkem na provedení v A dur. Student zahraje stupnici A dur – stačí jedna oktáva. Následně stupnici

A dur zazpívá a pokračujeme tím, že zazpívá i písničku. Pak ji zahraje již naučeným prstokladem od struny A.

3. Toto velice namáhavé cvičení provedeme ve všech tóninách, které dítě v tuto chvíli umí – tedy C dur, G dur, D dur, A dur, E dur. Celou dobu dáváme kontrolní otázky a zjišťujeme, zda chápe souvislosti a ví, co hraje. Jde o to, co nejvíce se vyvarovat tomu, že dítě bude hrát jen po hmatové paměti. Vše hrajeme s klavírním nebo jiným doprovodem. Zdůrazňuji, že je celkem nutné vždy nejdříve zazpívat, pak teprve hrát na housle.

4. Následuje to nejtěžší – svým způsobem jistý předobraz improvizace. Požádáme studenta, aby na závěr hodiny zahrál naši cvičební píseň v dosud nehrané tónině. Lze si pomoci notovým sešitem, kde jsou vypsány (již z tisku) všechny stupnice i s předznamenáním. Zadání bude znít kupříkladu – zkusme zahrát píseň v F dur. Opět tedy pomáháme kladením otázek. Jaká stupnice bude ta, ze které použijeme tóny? Najdi ji a zahraj. Zahraj z ní kvintakord atd. – opravdu je možno nahlížet do sešitu. A také doporučuji nejen klást návodné otázky, ale i pomáhat s odpověďmi.

5. Takže, přišli jsme na to, že jde o stupnici F dur, kterou jsme zahráli i s akordem. Pokud dítě již není úplně pomalé, je velice vhodné chtít po něm, aby vyjmenovalo noty stupnice i akordu, případně je zpívalo. Je možné píseň zazpívat i se skutečným textem, a to proto, že celý úkon je velice náročný, bez pomoci ho stejně dítě nemusí zvládat a píseň zazpívaná se skutečným textem mu uleví a povzbudí. Následně přistupujeme k pokusu zahrát „Ovčáci, čtveráci“ v F dur, tedy tónině, která dosud nebyla použita. Pomáháme dobré věci opět doprovodem. Dítě začne kvintakordem F dur a následně hledáním dohledáváme ostatní tóny. Toto je ovšem nutné doma cvičit. Pokud máme studenty, se kterými doma nikdo necvičí, počítejme s tím, že příště budeme muset toto vše opakovat na hodině a vlastně cvičit s dítětem v hodině. Tato ukázková hodina je občas pro některé žáky natolik náročná, že je nutno ji v dalším týdnu zopakovat. Ale to se vlastně v různé míře týká jakékoliv lekce.

3.5 lekce

Nácvik a pochopení dvojhlasu a druhého, doprovodného hlasu

Ach, syn - ku, syn - ku, do - ma - li jsi, ach, syn - ku syn - ku, do - ma - li jsi,
ta - tí - ček se___ ptá. o - ral - li jsi, ta - tí - řek se___ ptá, o - ral - li jsi.

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety.

Didaktické pomůcky

dvoje housle, metronom, klavír/klávesy, notový papír, nahrávací zařízení – stačí telefon

Anotace aktivity

Nácvik dvojhlasé písně „Ach, synku, synku“

Očekávané cíle

Půjde nám o praktické pochopení vytváření druhého hlasu k melodii, k pochopení souvislostí s tóninou/stupnicí. Důležitá je zkušenost, kterou dítě zažije. Pro přehlednost je použita píseň v G dur – durové stupnice jsou pro tyto případy jednodušší a konkrétně stupnice je na housle celkem přehledná a její tónika je prázdná struna, je zde tudíž pevný bod.

Popis hodiny

1. Student zazpívá stupnici G dur a zároveň vyjmenuje názvy not. U zpěvu stačí samozřejmě jen jedna oktáva. Rovněž akord student zpívá a jmenuje noty. Platí, že toto je potřeba praktikovat směrem vzestupným i sestupným. Dbáme na co nejlepší intonování. Lze studentovi pomoci hraním stupnice na klavír. Klavír se jeví lepším než housle a to z toho důvodu, že klavírní tón postupně slábne a pěvecká intonace se vlastně odehrává již jen za dozvuku klavírní struny a klade

větší nároky na udržení intonovaného tónu bez opory nástroje. Nemáme-li klavír, ale jen housle, je lepší spíše vybrnkávat než hrát smyčcem z téhož důvodu.

2. Nyní žák vezme housle i se smyčcem a učíme se hrát stupnici, ovšem přes dvě oktávy. Stupnici hrajeme s upozorněním, že z této stupnice používá noty písnička „Ach, synku, synku“. Je potřeba žákovi zdůrazňovat, že tuto stupnici necvičíme samoúčelně, že její důvod je právě v tom, že souvisí s plánovanou písničkou.

3. V situaci, kdy se stupnice již celkem daří, vezme do ruky housle i učitel a nyní hraje se studentem – nejdříve z důvodu doladění intonace unisono, následně učitel hraje ke stupnici tercie a sexty. Vysvětlíme, že jsme hráli vlastně druhý hlas a že jsme použili tytéž noty jako student, jen jsme začali od jiného stupně. Ukážeme třeba na klavíru, jak vypadá a zní tercie nebo sexta.

4. Následně si na kousek stupnice roli obrátíme a druhý hlas, třeba o tercii výš, zahraje student, přičemž učitel hraje stupnici od tóniky. Stačí pouze v rámci oktávy. Student tak nejen zahraje poprvé v životě druhý hlas, ale ještě si prakticky ověří, že pokud hraje příliš falešně, věc se celá rozpadne. Doporučuji udělat nahrávku bodu 3 i bodu 4. Při poslechu nahrávek dítě pěstuje sebereflexi.

5. Po první seznámení s principem druhého hlasu bez použití složitých teorií (pro malé dítě), přistoupíme k samotné písničce – viz notový záznam. Chceme, aby dítě hrálo první a následně i druhý hlas. Potom hrajeme druhý hlas společně s ním. Hlasy si prohazujeme. Přichází důležitý moment, který se u dětí setkává s úspěchem – zapneme nahrávání (třeba na telefonu) a natočíme studentovi, jak hraje první hlas. Je důležité, aby nahrávka byla pořízena při současném vytleskávání hlavních dob a aby toto vytleskávání bylo zachyceno na nahrávce. Následně pustíme nahrávku a dítě hraje s nahrávkou, tentokrát druhý hlas. Hraje samo se sebou. Právě nahrané metronomické vytleskávání umožňuje snadnější souhru s nahrávkou. Tím, že dítě hraje z jedné písničky oba hlasy a skutečně fyzicky hraje samo se sebou, uvědomí si často princip druhého hlasu. Situace, kdy student hraje oba hlasy, je přínosná pro komplexnější pochopení hudby. Je vhodné pokračovat v další lekci, v lekci č. 6.

3.6 lekce

Pochopení intervalů v houslové praxi

„hledání“ tónů pomocí představy, nikoliv podle naučených nebo čtených prstokladů

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety.

Didaktické pomůcky

housle

Anotace aktivity

Hra intonačně čistě jen podle sluchu - bez limitu „hmatové paměti“. Hmatová paměť je u houslí neustále v jistém „souboji“ s principem hry podle sluchové představy. Pokud člověk hraje jen mechanicky nebo jen podle mechanické paměti, hrozí, že nepochopí, co vlastně ve skutečnosti hraje a mimo jiné ztratí schopnost improvizace.

Očekávané cíle

Cílem této lekce je co největší probuzení sluchové představy. Vycházíme zde z indické klasické hudby – rágy – která je založena sice na složitých systémech, ale tyto systémy se aplikují na improvizaci. Rága je hudba improvizovaná a je zde kladen obrovský nárok na intonaci. Souvislost s intonací, hledáním „správných“ tónů a schopností improvizace je zjevná. Zde se musím rozepsat více, jinak by popis následující lekce nedával komplexní informaci. Systém indické rágy velice pomáhá houslistům evropským, přestože evropská hudba je dosti odlišná. To, co zde popíšu, je potřeba přetlumočit studentovi – s přihlédnutím k jeho věku a vyspělosti. Tak tedy – indiští housloví mistři hrají v podstatě jen dvěma prsty. Často jen jedním. Přesto hrají velice virtuózní hudbu. Princip spočívá v tom, že prsty na hmatníku nemačkají strunu na zvoleném místě, které určuje prstoklad, ale prst tóny nachází a doladuje klouzáním. Není zde dána souvislost hmatová. Díky tomuto klouzání je pozornost zaměřena na permanentní, co nejpřesnější doladování. Jistou podobnost lze vidět i v již zmiňovaném Ševčíkovi – například v části, která se zabývá výměnou poloh, kde vlastně polohy hledáme rovněž pomocí klouzání prstů po hmatníku. Jde tedy o to, že houslisté, kteří jsou příliš závislí na čtení not a na prstokladech, mohou mít limit jak v hledání intonačních souvislostí, tak i v návyku pevných prstokladů – prstoklady je totiž potřeba umět improvizovat a operativně měnit, jinak je alespoň základní improvizace znemožněna.

Popis hodiny

1. Vezmeme si písničku, kterou již máme „naposlouchanou“ a sice, v našem případě „Ach, synku, synku“. Začneme ji pro snadnější seznámení s touto metodou hrát od „prázdné“ struny G. Zadání je následující: pojďme pouze prvním prstem odehrát celou píseň. Jen jedním prstem! Takže, kromě tohoto prstu máme dovoleno použít pouze prázdnou strunu, což je pro začátek dobré, neboť máme alespoň jeden pevný bod. Ale to není vše. Nejenže budeme tóny hledat jen pomocí klouzání jednoho prstu, ale pro začátek se celá píseň bude odehrávat jen na jedné struně – v tomto případě na struně G.

2. Považuji za nutné, aby si to sám učitel vyzkoušel a dokázal se vžít do onoho principu reálně, nikoliv jen teoreticky. Pokud dojde k rozpojení hmatu a sluchové představy a kontroly a zbude nám jen sluch, stane se „zázrak“ – opravdu začneme sluchem vnímat o mnoho pozorněji. Navíc, tím, že student tóny s velkou pozorností vyhledává tak, že vlastně mechanicky posouvá prst po struně, skutečně doslova fyzicky, manuálně, cítí velikost intervalů. Náhle se hudební teorie o intervalech převede do manuálního hledání vzdáleností a bez jakéhokoliv vysvětlování dítě cosi základního pochopí.

3. Dbáme na to, aby dítě intonovalo přesně, a proto nepoužíváme klavír – u klavíru totiž chybí ono hledání a doladování. Lepší je tedy použít zpěv nebo housle. Dítě, které najednou tóny skutečně hledá s tím, že dopředu neví, kde jsou, právě proto, že nemůže použít hmat, vlastně improvizuje tím, že hledá, zkouší a opravuje. Představa písničky je v tuto chvíli jediné, co má. Malé děti ještě ani nedokáží definovat, které hrají tóny, a drží se pouze intervalů – tím lépe!! Snad ani neznám lepší způsob pro reálné pocítění rozdílů například mezi malou a velkou sekundou.

4. Píseň „Ach, synku, synku“ uvádím z důvodu, že ji má dítě naučenou z minulých lekcí. Je možno zvolit jakoukoliv jinou, ale s jednou podmínkou – dítě musí melodii dokonale znát a pokud možno melodii musí mít rádo. Mám zkušenost i takovou, že mi student navrhl melodii z televizní reklamy..., ale proč ne? Podstatné je, aby se na hmatníku jedním prstem na jedné struně hledala opravdu „zažitá“ melodie.

5. Pokud se stane, že student je vyspělejší, lze na konci lekce popsany postup aplikovat i na strunu D, A, E. Tento způsob hledání melodie aplikujeme pokud možno ve více tempech. Pokud student již jakž takž melodii nachází, je nutné použít metronom nebo vytleskávání – důvod je jasný – hledání tónů, improvizované hledání tónů musí probíhat v rytmu, jinak se nebude jednat o plnohodnotnou improvizaci. Toto se ovšem nemusí podařit během jedné lekce. V takovém případě metronom použijeme příště.

3.7 lekce

Nacházení melodie a správné intonace jen pomocí sluchové představy

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety.

Didaktické pomůcky

housle, metronom

Anotace aktivity

Nacházení melodie od libovolného tónu – v libovolné tónině – podle sluchu, podle intervalů, nikoliv podle hmatů. Budeme cvičit princip, ve kterém má vzniknout hudební představa o hodně dříve než následný použitý prstoklad, který je pouze aplikací vědomého hraní.

Očekávané cíle

Tato lekce navazuje na lekci předešlou. Není to podmínkou, ale mé doporučení je navázat. Důvodem je, že předešlá lekce se věnuje tématu v jednodušší, základnější podobě. Tématem lekce je tedy opět hledání melodie jen sluchem, s vyřazením hmatů a prstokladů – hrajeme opět pouze jediným prstem. Tentokrát bude úkol náročnější proto, že píseň budeme hrát od různých tónů a již ne pouze na jedné struně. To vyžaduje obrovskou představivost a následné hledání tónů. Právě to, že dítě musí vymyslet, kde by hledaný tón mohl být, a toto vymýšlení se děje hledáním, způsobuje vysokou účinnost metody. Platí totiž, že věc, kterou musíme pochopit, se naučíme lépe a věc, kterou musíme vymyslet, se naučíme ještě lépe.

Popis hodiny

1. Tentokrát začneme nikoliv písničkou nebo oblíbenou melodií. Je potřeba nejdříve princip hraní jedním prstem na více strunách nacvičit na něčem přehlednějším než je melodie. Přehlednější je stupnice. Začneme tedy G dur a postupujeme tak, že první prst v okamžiku, kdy zahraje notu C, opustí strunu, zahrajeme prázdnou strunu D a pokračujeme prvním prstem na další struně, tedy struně D. Princip je tedy jasný – stupnici si nejdříve student zahraje klasickým prstokladem a pak tento prstoklad nahradí pouze jedním prstem. Moment střídání strun zůstává stejný jako při hře prstokladem.

2. Učitel by si sám měl celou věc nejen vyzkoušet, ale zahrát a ukázat ji studentovi. Žák dostane informaci, že může ignorovat rytmus i smyk (nahoru nebo dolů), může hrát jednu notu tolika smyky, kolik jich bude potřebovat k nalezení správné intonace. Vše je tedy nutno v tuto chvíli obětovat jedinému – nalezení melodie a to v co nejlepší intonaci. Je dobré se vracet k předešlému tónu a opakovat interval tak dlouho, až sluch interval pochopí. Při velmi pomalém hledání totiž dítě zapomene právě ten předešlý tón a zmizí mu díky tomu intervalová souvislost. Vše tedy podřizujeme opravdu jen onomu hledání.

3. Přichází nejzábavnější moment. Zábavný je i přesto, že se jedná o obtížný úkol. Zvolíme melodii, zde navrhuji „Ach, synku, synku“, ale je to opravdu jedno. Preferujeme to, co student zná a má rád. Úkol zní – od noty C na struně G zahraj píseň jedním prstem s tím, že „nelezeme“ do vyšší polohy než je poloha třetí (ta je definována postavením prvního prstu – houslisté vědí). To znamená, že hned druhá nota bude na jiné struně – cílem tohoto omezení je hledat tóny na více strunách. Tím, že nepoužíváme naučené nebo zaběhlé hmaty, ale každý tón musíme skutečně vymyslet, učíme se vědomému hraní a improvizaci.

4. Ten samý postup uděláme od jiných tónů a je jedno od jakých. Řekněme, že tentokrát od B. Můžeme zkusit princip obměnit i výměnou prstu. Příklad – v případě začátku od tónu B pojdme zkusit hrát všechny tóny tentokrát druhým prstem. Zajímavé je, že skoro každý takto začne ve výsledku hrát čistěji, než když používá hru pomocí prstokladů – tento způsob totiž houslistu promění ve zpěváka – ten také nemá hmaty a musí tak více řešit sluch a představu.

5. Na závěr lekce pojdme se studentem zahrát obě verze (tedy od C a od B) pomocí klasického prstokladu a zkusme na studenta chvíli vůbec nemluvit. Nechme ho hledat a myslet a vymýšlet. Jen v případě absolutní bezradnosti mu pomozme tím, že mu to sami na svých houslích ukážeme. Doporučuji toto dělat často, zdaleka nejen na jedné lekci. Tento systém totiž vede k tomu, že hledání prstokladu slouží hudbě a nikoli naopak, tak jak to bývá běžné, kdy dítě hraje prstoklady, ale neví, co vlastně hraje.

3.8 lekce

Improvizace v rámci jednoho akordu

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety.

Didaktické pomůcky

housle, klávesy, nebo internet, případně nahrávací zařízení

Anotace aktivity

Hra s doprovodem akordu na prvním stupni stupnice – na tónice. Příprava k improvizaci v rámci harmonické kadence.

Očekávané cíle

Cílem této lekce je co nejlepší intonace stupnic doprovázených základním akordem – tónikou. Ovšem pro pochopení intonačních souvislostí budeme používat k intonování i jen na samotný základní tón nebo tóny ze základního akordu. Pokusíme se studentovi umožnit praktický zážitek situace, kdy se do základního tónu ozývají tóny, které tam „patří“ (nebo „nepatří“).

Popis hodiny

1. Z důvodů jasnosti a přehlednosti bychom mohli zvolit stupnici G dur jako obvykle. Již jsme si říkali, že stupnice C dur je jednodušší z toho důvodu, že nemá předznamenání, ovšem na housle je stupnice G dur jednodušší, protože začíná prázdnou strunou a houslista má tedy orientační výchozí tón. Na druhou stranu, tuto stupnici jsme již používali vícekrát a byla by vhodná změna. Zvolíme tedy D dur, která je pro housle rovněž celkem příznivá, co se týká obtížnosti. Její nevýhoda je v tom, že student musí již hrát celkem spolehlivě alespoň ve třetí poloze. Pokud je jeho věk a úroveň ještě nízká, můžeme stupnici D dur hrát jen v jedné oktávě.

2. Učitel si naladí housle dokonale stejně, jako jsou naladěny housle žáka, přičemž oba nástroje jsou naladěny k přítomným klávesám nebo klavíru. Student spustí dlouhým smykem co nejdelší noty stupnice D dur. Dlouhé noty jsou podmínkou pro dokonalé doladování. Dokud student dobře nepřiladí, nepustíme ho dál ve hře stupnice. Z toho důvodu k tomu učitel vytváří doprovod v podobě hry prázdné struny D, student se snaží doladovat stupnici tak, že tónika, subdominanta a dominanta vytvářejí s učitelovým D naprosto čisté intervaly.

3. Na tomto principu ukazujeme studentovi, že tóny ve stupnici (a v melodii) mají i jinou souvislost než intervalovou mezi jednotlivými tóny v rámci melodie. Ukazujeme, že tóny stupnic a melodií mají ještě vztah k něčemu, čemu se říká harmonie. Mají vztah k tónům, které ani nemusí zaznívat. Rozhodně však je nutné tuto souvislost zažít. Zjistíme, že mezi D a G nebo mezi D a A jsou intervaly čisté, které prostě čistě znít musí za každé situace. Toto cvičení děláme i v G dur a následně v nějaké obtížnější tónině, třeba B dur. Ukážeme, že vždy bez ohledu na zvolenou stupnici existuje všude stejný intonační princip.

4. Učitel sedne ke klávesám nebo klavíru a zahraje libovolný durový kvintakord a student má za úkol najít, pojmenovat a zahrát správnou stupnici. Vysvětlíme mu tedy, jak vypadá akord na prvním stupni stupnice, že musí najít základní tón, od kterého stupnice začíná. Jak stupnici intonovat již ví, nyní tedy najít základní tón...

5. Vypadá to jednoduše, ale pozor – cvičení spočívá v tom, že student nesmí vidět na klávesy. Vyžadujeme po něm, aby stupnici k akordu hledal jen podle sluchu. Musí zkoušet a hodnotit, zda k akordu stupnice patří či nepatří. To samozřejmě přináší z počátku velké hledání. Můžeme tedy pomoci tím, že na klavíru zvýrazníme základní tón. Pokud se věc nedaří ani tak, mějme trpělivost a omezme možnosti výběru na tři stupnice, ze kterých si může student vybrat. Po této lekci student zjistí, jak v praxi vypadá souvislost mezi základním akordem a stupnicí. Naučí se také chápat záchytné intonační tóny, které by měly vždy ladit k základnímu tónu.

3.9 lekce

Obrácení rolí učitele a studenta – hra akordů harmonické kadence v doprovodu

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety.

Didaktické pomůcky

housle, klávesy

Anotace aktivity

Označení písničky základními akordy. Doprovod písničky pomocí vybrnkávaných akordů – na klavíru. Vysvětlení harmonické kadence a akordických obrátů. Tato hodina bude rozdělena na dvě části a bylo by skvělé, kdyby se lekce mohl účastnit i někdo z rodičů. Jde o závěrečné lekce celé cesty a jejich náročnost může způsobit a u mnohých způsobí, že dvě lekce na zvládnutí nestačí.

Očekávané cíle

Kočka leze dírou

C F C F C F C G C F C G C

Doprovod – harmonická kadence v C dur

obrat kvartsextakord obrat sextakord

Tónika - I. stupeň Subdominanta - IV. stupeň Dominanta - V. stupeň Tónika - I. stupeň

C dur F dur G dur C dur

Houslista se během této hodiny naučí podle not i podle sluchu doprovodit písničku, u které se ale nejdříve naučí zahrát melodii – první hlas. Poznává tak „druhou“ stranu hudby. Pocítí harmonickou souvislost. Pro tento účel je vhodné použít akordy v té nejjednodušší podobě, právě z důvodu názornosti. Vzhledem k tomu, že v této hodině bude vysvětlování zabírat více prostoru než hraní, doporučuji již výše avizované rozšíření této lekce na lekce dvě po sobě následující.

Popis hodiny

1. Abychom tyto dvě závěrečné lekce (závěrečné v tomto textu) urychlili, navrhuji použít pro nácvik asi nejjednodušší píseň, kterou si pro tento účel lze představit – a sice – „Kočka leze dírou“. Už jen fakt, že píseň začíná samotnou stupnicí, v jejíž tónině se odehrává, je velmi nápomocný. Také se lze píseň okamžitě naučit nazpaměť, což je velmi důležité. Začneme proto tím, že student píseň zahraje podle not a následně z paměti.

2. Přesuneme se ke klavíru a vezmeme s sebou vytištěný, níže uvedený přehled.

Harmonická kadence

1. sled základních harmonických funkcí ve skladbě

2. základní kadence je T S D T

akordy se mohou vyskytovat nejen v základním tvaru, ale také v obratech (sextakord (6), kvartsextakord (6/4))

3. př.: v C dur – akordy C F G C

v D dur – D G A D

Vysvětlujeme vše u klaviatury – jakékoliv. Stačí klávesy. Pokud jsme v situaci, že klávesový nástroj nemáme ve třídě, lze klaviaturu alespoň namalovat. Následné vysvětlování je na houslích velice obtížné. Klaviatura je nejméně abstraktní ze všech hudebních nástrojů. Použijme ji tedy k vysvětlování.

3. V tomto návodu jsou akordy zapsány v obratech, pro rychlejší pochopení toho, co je první, čtvrtý a pátý stupeň stupnice, na kterém je akord postaven, ukažme zápis v kvintakordech v návodu uvedeném pod písní „Kočka leze dírou“ – viz výše. Vše ukazujeme zároveň na klaviatuře, nikoliv na houslích – tam totiž vlastně není co ukazovat...

4. Podle návodu ukazujeme studentovi doprovod písně – hrajeme na klavír. Následně vyzveme studenta k výměně rolí – on bude hrát doprovod podle návodu a na klavír! Naopak učitel hraje na housle studentovu píseň „Kočka leze dírou“. Ideální by bylo, kdyby student píseň zpíval a zároveň se pokoušel o doprovod formou hry akordů. Pokud se podaří situace, že dítě opravdu jakž takž doprovodí samo sebe, zažije něco velice podstatné. Směřujme ho k tomu, prosím.

5. Totiž, kromě toho, že student cosi pochopí, objeví se „prozření“ ve formě praktického hudebního zážitku. Naší snahou, která se během jedné lekce nepodaří zdaleka každému, je, aby dítě dokázalo píseň doprovodit podle sluchu. Aby čím dál více opouštělo noty a změnu akordu odhadovalo. To znamená, že mu odebereme noty a bavíme se spolu formou hudebního hledání beze slov a bez not. Zjišťujeme, že v okamžiku, kdy už akord jaksi „nepasuje“ k melodii, hledáme, který z nabízených akordů bychom použili, a toto hledání probíhá zkoušením a ověřováním jen podle sluchu. Pokud by dítě nedokázalo pružně poskládat celý akord, je možno hrát jen základní tón, v tomto případě mu ukážeme tóny C, F, G. Z této nabídky lze již jakýsi základ doprovodu vytvořit.

3.10 lekce

Opětovné obrácení rolí. Tentokrát bude student doprovázen pokračování lekce č. 9

Rozsah

1x45 minut

Lekce je určena

dětem v ZUŠ ve věku mezi jedenácti až čtrnácti lety.

Didaktické pomůcky

housle, klávesy, několik totožných výtisků písně „Kočka leze dírou“, tužka, guma, notový papír

Anotace aktivity

Hra melodie k doprovodu, který je složen z harmonické kadence. Snaha o variace písně „Kočka leze dírou“.

Očekávané cíle

Cílem naší hodiny by mělo být poznání, že improvizace je ve svém absolutním základu v podstatě druh variace. Pochopení tohoto principu, který mění melodii, ale harmonie, struktura a počet taktů zůstává stejný.

Popis hodiny

1. Zopakujeme si zážitek z doprovázení písně. Abychom mohli se studentem hrát na housle, je potřeba, aby klavírní doprovod zazníval od třetí osoby. To je většinou nereálné. Navrhnu toto řešení – pustíme metronom a zapneme nahrávání na telefonu (není-li po ruce lepší záznamové zařízení) a natočíme doprovod písně vícekrát dokola – vytvoříme tak jakousi smyčku. Pro lepší orientaci je možné použít hlasité počítání první doby – zachycené na nahrávce. První dobu lze zvýraznit i jinak. Pokud tato možnost není realizovatelná, doprovod hraje učitel. Může akordy vybrnkávat i na housle.

2. Na pultu máme noty písně, ale i vytištěné návody z minulé lekce. Z vlastní zkušenosti mohu konstatovat, že vysvětlování, které stupnice můžeme hrát do konkrétní harmonické funkce, bývá pro úroveň ZUŠ příliš komplikované. Vysvětlíme tedy, že variace písně hrané s harmonickým doprovodem lze vytvořit použitím tónů v originální písni. Proto pro zjednodušení použijeme noty jako jistý „tahák“.

3. Pustíme nahrávku, ze které zní stále dokola doprovod písně i se slyšitelným metronomem a případným zvýrazněním první doby každého taktu (nebo doprovázíme sami). Student hraje stále

dokola několikrát melodii. Učitel má v ruce housle a „pomáhá“ mu. Nyní přichází na řadu první regulérní pokus o improvizaci – formou variací. Na pult dáme několik totožných výtisků písně „Kočka leze dírou“. Přichází náročná, ale zábavná fáze. Řekneme studentovi, aby třeba v jednom tisku písně začernil některé noty a píseň s doprovodem zahrál bez oněch začerněných not. A hle! Vznikla nová hudba a přitom funguje s doprovodem a zároveň funguje i s jinou variací, kterou může souběžně hrát učitel. Jedná se o poměrně komplikovaný úkon, neboť chybějící noty je nutno dopočítat formou pauzy nebo vzniklé místo doplnit například protažením not předešlých.

4. Následuje pokus o variaci jinou formou a sice – zachováním rytmické struktury písně, ovšem zápisem not v jiném pořadí - „na přeskáčku“. Ideálně celou dobu hraje nahrávka. Doporučuji pro tento účel vytvořit doma v hudebním software smyčky a to v různých tóninách a tempech a samozřejmě k různým písním. (Když takovou smyčku vytvořím, posílám ji samozřejmě mailem ve formě mp3 studentům. Bez této pomůcky student nemůže doma objevovat možnosti a učit se hledáním. Zvažuji výrobu takových smyček a jejich distribuci).

5. Následuje vytvoření vlastní melodie a to tak, že rytmickou strukturu si student vymyslí – často to z počátku je struktura spíše arytmiická..., ale to vůbec nevádí, pokud je dodržena orientace podle první doby a střídání akordů v doprovodu. Ostatně, i arytmiická improvizace je improvizace, a pokud se odehrává na základě orientace podle základu hraného v doprovodu, je otázkou, zda je taková produkce arytmiická. Vytvoření vlastní melodie je možné zrealizovat tak, že použijeme noty z písně, které patří pod konkrétní akord v doprovodu, jen si je student vybírá po svém, na přeskáčku, opakuje je, vynechává a podobně a to vše na libovolně vytvořenou rytmickou strukturu. Improvizuje se tedy i rytmus. Zkoušíme u všech zadání co nejméně mluvit a učíme se neustálým zkoušením a posloucháním, které nám umožňuje opakování nahrané zvukové smyčky (nebo opakování doprovodu). Notový zápis je používán jako pomůcka pro různé škrtnutí a přepisování, notový papír též – pro zápis struktury nebo vybraných not pro variaci. Snažíme se během neustálého opakování neustále se vzdalovat od not, používat paměť a fantazii. Paměť má za úkol podržet v mysli strukturu a systém, fantazie se snaží o variace. Tato náročná hodina je završením všech předešlých snah a je prvním vhledem do vědomého hraní a vlastního „ovládání“ hudby. Zdůrazňujeme, že ve všech případech nejde jen o jakési pochopení jen rozumem, ale je nesmírně důležitý cvik pomocí hledání, experimentování, omylů a jejich oprav – a to vše formou zábavy, hry s doprovodem i hry samotných doprovodů. Improvizace se začne stávat složitější a sofistikovanější. Student zjistí i různé principy – například „špatný“ tón, který nepasuje, se stane „správným“ v případě, kdy ho včas rozvedeme do tónů „správných“. Stane se tak pouze vybočením. Chyba také může přestat být chybou, pokud ji zopakujeme. To vše přichází s praxí a ta přichází opakováním a děláním chyb.

Časem přichází ke slovu další hudební teorie, modální stupnice a podobně, ale to je již jiná kapitola, která je možná díky seznámení se s tímto absolutním základem. Přikládám ještě jedny noty s podrobným návodem a vypracovaným druhým hlasem. Jde o již probíranou píseň „Ach, synku, synku“. Ta je již složitější než „Kočka leze dírou“, ale na stejném principu. Právě o chápání principů jde. Neučme se každou novou píseň bez návaznosti na předešlou, hledejme principy - pro učení se je dobré hledat principy věcem společné. Proto by dvě poslední lekce měly probíhat na větším množství písniček. Jako pomoc tedy vkládám ještě další píseň. Vysvětlujme studentům, co mají písně ve své odlišnosti společné. Další písně může učitel vypracovat sám, ovšem ideální model je, když písně připravuje společně se studentem.

Tónica G Dominanta D Tónica G - Subdominata C

Ach, syn - ku, syn - ku, do-ma - li jsi, ach, syn - ku syn - ku, do-ma - li jsi,

Dominanta D Tónica G Dominanta D Tónica G

ta - tí - ček se__ ptá. o - ral - li jsi, ta - tí - řek se__ ptá, o ral - li jsi.

Závěr

Ukázkové lekce si kladou za cíl jisté rozšíření houslové výuky na ZUŠ. Každý učitel má jiné přístupy i jiný druh vysvětlování a komunikace se studenty. Ukázkové hodiny jsou tedy koncipovány tak, aby byly maximálně kompatibilní s maximálním množstvím učitelských přístupů. Proto zde nejsou zmiňovány styly a způsoby držení houslí i smyčce. Vše je zde směřováno sice „houslově“, ale se zaměřením k improvizaci, vědomému hraní a porozumění hranému materiálu – a to nejen zapsanému.

Záměrem tedy není změna osnov a plánů učitelům a ani žákům. Jde spíše o rozšíření a inspiraci. Zároveň lze vše aplikovat na konkrétní repertoár a zde uvedené písně nebo stupnice nahradit aktuálním repertoárem studentů. Podle zkušeností z praxe jsou v našem textu použity příklady co nejjednodušší.

Rád bych uvedl jistá doporučení, či spíše náměty k přemýšlení. Je vhodné, aby žáci vše, co mají zahrát a zazpívat, slyšeli a viděli předvedené od svého učitele. Také je celkem vhodné nahrávky pořízené na hodině studentovi posílat mailem – v době smartphonů tomu nic nebrání. Zaznamenaná hodina na nahrávce ukazuje samotnému studentovi, případně rodičům, kde je „zakopaný pes“. Ideální je nahranou hodinu ještě doma sestříhat a zkrátit jen na to podstatné. Pak teprve poslat nahrávku studentovi. Tak, jako si studenti na vysokých školách dělávají záznamy, i zde jde o funkční princip, dokonce snad ještě lepší než zmíněný vysokoškolský záznam přednášejícího – je zde totiž zachycen i student a proces učení, včetně chyb. Pochopení a slyšení chyby lze jen doporučit. Nejlépe se chybám naučíme vyhybat tím, že je pochopíme, pochopíme jejich princip.

Je potřeba připomenout, že lidé se učí dost podstatně nápodobou – psaní se učíme četbou, fotografování se učíme sledováním jiných fotografií atd. Zároveň se učíme zkoušením, hledáním a již zmíněnými chybami. Nechme děti dokončit chybné úkony. Tak poznají nejen, že je chybný, ale pocítí také, proč je chybný. Hrajme společně – housle jako neharmonický nástroj a jako instrument bez pevných bodů na hmatníku jsou velmi abstraktní. Ten, kdo sluchovou představu teprve hledá, potřebuje harmonický doprovod. A časté poslouchání harmonického doprovodu k nacvičované melodii přinese harmonické cítění, které právě jednohlasé nástroje příliš nenabízejí. Možná by se měl omezit nácvik skladeb bez doprovodu a hrát okamžitě s harmonickým doprovodem. Jak to ale udělat? Již roky přemýšlím, že bych vytvořil s klavíristou doprovody k nejhranějším dětským písním a kompozicím, které půjde přehrávat v různých rychlostech. Technologicky na tom není nic obtížného a vše lze ovládat ze smartphonů. Prokletí individuálního cvičení na hudební nástroje je potřeba zlomit.

Všechny lekce lze rozdělovat do více lekcí nebo naopak spojovat v jednu vyučovací hodinu. Důležité je opakování i slovní, nejen formou hry na nástroj. Znovu zdůrazňuji potřebu vytváření zvukových záznamů z lekcí, alespoň u těch momentů, které jsou klíčové. Hudební software je ke stažení zdarma. Sám učitel si při zpětném poslechu lekce ledacos uvědomí. V ZUŠ narážíme na věčný problém, že lekce jsou vlastně velmi krátké a bylo by potřeba i dvojnásobku, ovšem.... Pro děti jsou často lekce naopak příliš dlouhé. Zvláště pro ty malé. Počítejme i s tím, že si zdaleka nepamatují vše, doma se ani nemají koho zeptat - pokud rodiče věci nerozumí. A jsme zase u nahrávání... Ptejme se neustále znovu a znovu, zda student rozumí všemu, co se říká. Kontrola porozumění je

ideální provádět formou vlastního převyprávění studentem – ať používá co nejvíce vlastní slova. Doslovné zopakování není důkazem pochopení. Pokud jsou na hodině přítomni i rodiče, je možné poprosit i je o to samé. To, že někdo vlastními slovy dokáže pohovořit o tom, co slyšel, je opravdu důkazem, že porozuměl.

Na úplný závěr je dobré zdůraznit, že ukázkové lekce lze použít doslovně i „po svém“. Nebraňme se určité návody chápat jako inspiraci k vlastním metodám. To podstatné je ovšem společné – objevit u dětí vědomé hraní a cítění hudebních souvislostí. A to pokud možno co nejdříve od okamžiku muzicírování. Jakmile u houslistů převládne pouze mechanické hraní podle prstokladů, takový princip se pak stává dominantním a komplexnější chápání hudby se pak objevuje obtížně.